Kaitseväe Ühendatud Õppeasutused
Humanitaar- ja sotsiaalteaduste õppetool

ANDRES SARITS

7. põhikursus

POLIITILISE VÕIMU LEGITIIMSUS ISLAMIRIIKIDES JA SOOROLLID

Lõputöö

Juhendajad:

M.A. Alar Kilp

M.Th. Andres Saumets

Tartu 2006

SISUKORD

SISUKORD 2
REFERAAT 4
SISSEJUHATUS 6
Poliitilise võimu legitiimsus 8
Legitiimse poliitilise võimu tüübid 9
Religiooni ja riigivõimu suhe 10
Religioon legitiimsuse andjana ja vähendajana 12
Islam ja selle teke ning areng 13
Islam ja poliitika 16
Islam ja soorollid 18
1. TRADITSIOONID 22
1.1. Islami ühiskonna alustalad - perekond ja kogukond 22
1.2. Võimu legitiimsuse alused islamiriigis 24
1.3. Islamiriigi teoloogiline idee 29
1.4. Kokkuvõte 31
2. UUENDUSED 33
2.1. Lääne väärtuste pealetung 33
2.2. Islami demokraatia 37
2.3. Naiste õigused 41
2.4. Reformid 45
2.5. Kokkuvõte 47
3. POLIITILINE VÕIM ISLAMIRIIKIDES TÄNAPÄEVAL 49
3.1. Näited riikide baasil 49
3.1.1. Iraan 49
3.1.2. Türgi 50
3.1.3. Egiptus 51
3.1.4. Pakistan 53

3.2. Kokkuvõte 54
4. KOKKUVÕTE JA JÄRELDUSED 56
4.1. Islamist lähtuv legitiimsus 56
4.2. Soorollid ja võim 57
4.3. Ainuvõimalik legitiimne poliitiline võim islamiriigis 58
4.4. Kokkuvõte 58
ESSAY 60
KIRJANDUS 61
LISAD 66

REFERAAT

Töö autor: Andres Sarits

Töö pealkiri: Poliitilise võimu legitiimsus islamiriikides ja soorollid

Juhendajad: Alar Kilp, M.A. (TÜ), Andres Saumets, M.Th. (KVÜÕA)

Töö tüüp: Lõputöö

Lehekülgede arv:

Kasutatud kirjanduse ja allikmaterjalide arv: 71

Töö struktuur: sisukord, referaat, sissejuhatus, neli peatükki, inglisekeelne kokkuvõte (Essay), kirjanduse loend

Tabelite arv: -

Jooniste arv: 1

Lisade arv: 1

Töö kirjutamise keel: eesti

Märksõnad: Religiooni ja poliitika suhted, võimu legitiimsus, väärtused, islam, soorollid

Teema valiku põhjendus: Teema aktuaalsus on seotud ühest küljest poliitiliste sündmustega Lähis-Idas ja Afganistanis, teisest küljest islamismi üldise aktiviseerumisega ning tekkinud konfrontatsiooniga erinevate kultuuride vahel. Läänemaailm eesotsas USA-ga on sõjalist jõudu rakendades püüdnud eksportida islamiriikidesse Lääne demokraatiat ja väärtusi, ise siiralt lootes, et islamiriigid võtavad need probleemideta ja peatselt omaks. Tegelikkuses võib täheldada pigem tõsise vastureaktsiooni tekkimist "lääne invasioonile" ning rõhutatud tagasipöördumist oma traditsiooniliste, peamiselt usuliselt motiveeritud kultuuriliste ja poliitiliste väärtuste juurde. Mis siis on see, millest moslemid pole valmis mingi hinna eest loobuma? Kas tegemist on lihtsalt sellega, et neile ei meeldi läänelik demokraatia, vaid hoopis sümpatiseerib usulis-poliitiline diktatuur? Kui aga vaadata valitsemise põhiprintsiipe lähtuvalt Koraanist, siis peaks vähemalt diktatuuri osas otsekui kõik korras olema. Koraanis sisalduvad valitsemise alused välistavad tegelikult igasuguse diktatuuri teket. Tegelikult on küsimus selles, kas Lääs ei taha islamimaailmale mitte liiga palju demokraatlikke õigusi ja vabadusi korraga üle kanda, ilma milleta aga kaotaks lääneliku demokraatia mudel siiski oma olemuse. Selle uurimustöö seisukohalt tulekski välja selgitada, mis on moslemite jaoks need peamised valupunktid, mis tekitavad negatiivset suhtumist ja lausa põhimõttelist vastuseisu läänelikule valitsemismudelile.

Uurimistöö objekt: Poliitilise võimu legitiimsuse alused islamiühiskonnas lähtuvalt soorollidest.

Uurimistöö eesmärk: Töö eesmärgiks on uurida, missugune võim on lähtuvalt islami traditsioonidest ja põhimõtetest õiguspärane ning miks ei saa läänemaailmas üldiselt aktsepteeritud valitsemismudeleid otse islamiühiskonda üle kanda. Üheks keskseks lähenemisnurgaks antud teemale on soorollid.

Annotatsioon: Töö sissejuhatuses antakse ülevaade võimu legitiimsuse teoreetilistest alustest lähtuvalt läänelikest mõttemallidest, aga ka üldiselt islamist ja selle seostest poliitikaga. Samuti leiab põhjendamist see, miks on teemale lähenetud just soorollide vaatenurgast.

Töö põhiosas analüüsitakse esmalt, missugused on olnud valitsemise traditsioonid islamiühiskonnas erinevatel tasanditel. Seejärel pööratakse tähelepanu läänemaailma mõjudest tulenenud uuendustele ning seoses sellega ka (taas)puhkenud konfliktidele tänases islamiühiskonnas.

Kuna töös käsitlemist leidnud "islamimaailm" on nii reaalsete asualade kui populatsiooni (ca 1,2 miljardit) poolest väga suur, siis on antud töös keskendutud põhiliselt araabia ja pärsia kultuuriruumidele, sest seal asub traditsiooniliselt islamimaailma "süda" ning olulisimad pühamud. Sealt on islam saanud oma alguse, iseloomuliku ühiskonnavormi ja peamised suunad (sunniidid ja šiiidid). Samuti on need piirkonnad seoses suurte naftavarude, aga ka seal toimuvate poliitiliste arengutega ning radikaalsete islamistlike rühmituste tegevusega pidevalt meedia tähelepanu all. Kuid käesolevas töös esitatud võrdlustes on näidetena kasutatud ka teisi islamiriike, mis asuvad väljaspool nimetatud kultuuriruume.

SISSEJUHATUS

"Tsivilisatsiooni aktsepteerimine, nii nagu ta on, tähendab tegelikult allakäigu heakskiitmist."

Tundmatu autori tsitaat

Selle tundmatuks jäänud autori tsitaat sobib kujukalt iseloomustama tänast islamimaailma, mis üritab ühest küljest oma elukorralduses iga hinna eest ja igal tasandil kinni hoida põlistest traditsioonidest ja tavadest. Teisalt aga ollakse sunnitud nii intellektuaalsel kui ka religioossel tasandil tunnistama kaasaja kiiret arengut ning kaasa minema kasutoova teaduse ja tehnika progressiga (Johnstone 2005:301).

Vastupanu nendele muutustele on nimetatud vaatlejate poolt "islami fundamentalismiks" või ka "islamismiks", kui see sisaldab "aluste juurde naasmist" (Iibid.:302). Seoses islamistlike grupeeringute pideva kriitikaga ja koguni rünnakutega islamimaailmas valitseva poliitilise eliidi aadressil tekib küsimus, miks see nii on? Millega need isikud ja rühmitused rahul ei ole? Kas käesoleval ajal võimul olev valitsev eliit ei oma rahva silmis piisavat legitiimsust? Ja kui küsimus ongi võimu legitiimsuses, siis milline peaks olema islamimaailma nõuetele ja arusaamadele vastav legitiimsus? See on ka üks käesoleva töö põhiküsimusi, mis aga vastuseid otsides ja leides ei jää sugugi viimaseks küsimuseks. Töö käigus selgub, et legitiimne võim islamimaailmas on võim, mis lähtub islami õpetustest ja põhitõdedest. Selle tõdemuseni on küll kerge mõttetegevuse tulemusel jõuda, ent see vajab ka tõestamist.

Pahatihti ollakse Läänes arvamusel, et islamimaailma riikides puudub demokraatia kui selline ning kogu sealne võitlus, millesse ühe osapoolena on segatud ka läänemaailm, käibki selle sisseviimise nimel. Läänemaailm, olles näiteks aidanud eemaldada võimult kohaliku despoodi ning näidanud, "kuidas peab riiki valitsema", tõdeb imestusega, et kohalik ühiskond on veel rohkem rahulolematu kui enne ja osutab muutustele jõulist vastupanu. Tegelikult ei ole selles ka midagi iseäralikku, sest miks peaksidki ajalooliselt teistsuguse kultuuriruumi esindajad vabatahtlikult üle võtma Lääne põhimõtted ning loobuma oma sajandite või isegi aastatuhandete vanustest tavadest ja tõekspidamistest. Kas Lääne tsivilisatsiooni inimesed oleksid ise vastupidiste arengutega nõus – loobuma oma senistest religioossetest tõekspidamistest, lugema Piibli asemel Koraani ja palvetama viis korda päevas Meka ja Allahi poole, naised oma nägu looriga varajama? Kas läänemaailm oleks nõus loobuma demokraatiast ja selle viljadest, mõistma

religiooni ja riiki lahutamatu tervikuna, juhinduma õigusemõistmises religioossetest põhimõtetest ning nõustuma kohtuotsusega, mille alusel loobitakse karistatav isik kividega surnuks? Kindlasti mitte. Siit saab teha lihtsa järelduse: enne, kui läänemaailm hakkab demokraatiat väljapoole oma kultuuriruumi eksportima, peaks kindlaks tegema, kas selle ekspordiartikli kõik elemendid on ka kohalike tavade ja religioossete tõekspidamistega ühildatavad ning välja selgitama, missugust eeltööd tuleb teha, et pakutav kaup oleks tõepoolest vastuvõetav ja kasutatav.

Tulles tagasi islami ja selle mõjuala juurde, tuleks küsida, mis ikkagi peitub selle religiooni tõekspidamistes ja tavades niisugust, mis ei lase läänelikul valitsemisstiilil, elukorraldusel ja kultuurilistel mõjudel sisse imbuda kohalikesse valitsemistraditsioonidesse? Põhjuseid on mitmeid, nende seas poliitilisi, kultuurilisi, majanduslikke. Igaühel neist on oma spetsiifika, kuid siiski on nad üldiselt taandatavad traditsioonidele ja nendest lähtuvale mõttemaailmale, millest ei taheta loobuda. Traditsioonidest ja väljakujunenud väärtustest kergekäeline loobumine annaks hävitava löögi kogu senisele süsteemile. Siinkohal tuleb üldjoontes nõustuda Samuel P. Huntingtoni poolt välja käidud ideega tsivilisatsioonide kokkupõrkest. S. P. Huntington nimelt on väitnud, et külma sõja järgse maailma jõujooned hakkavad üha enam järgima tsivilisatsioonide (või suurte religioonide ning nendega seotud kultuuriruumide) piire ning igasuguste muutuste tegemine lähtumata sajanditepikkustest kultuuritavadest on puudulik ning pigem uusi probleeme tekitav. Selle kõigega võib üldjoontes nõustuda. Siiski jääb S. P. Huntington oma teoorias liialt pinnapealseks ja üldistavaks, tuues ühe kultuuriruumi väärtuste üleviimisel teise kultuuriruumi negatiivse reaktsiooni põhjusteks nii poliitilised kui majanduslikud eripärad, mis on mõjutatud kohalikest tavadest. Seejuures aga ei nähta konkreetselt selle kõige taga inimesi, ehk siis ka soorollidest lähtuvaid erinevusi erinevates kultuurides. Tundub, et asja tegeliku tuuma on ära tabanud Ronald Inglehart, kes väidab, et tõeline tsivilisatsioonide kokkupõrge toimub islamimaailmas sugude vahel ning kõik muu on selle kattevari. Mehed, kes on olnud selles kultuuriruumis või islamimaailmas üldse valitsejad nii kaua, kui ajalugu seda mäletab, ei taha võimu loovutada naistele. Seda viimast aga lääne demokraatia naiste emantsipatsiooni ja soolise võrdõiguslikkuse rõhutabki, et ühiskonnas on kõigest osa võtma võrdsed nii naised kui mehed. Islamimaailmas on aga mõlemad sood võrdsed ainult Jumala ees viimsel kohtupäeval, muul ajal on mehed ’’võrdsemad’’. (Inglehart, Norris 2003:63+)

Selleks, et paremini mõista võimu legitiimsuse põhjusi ja sel pinnal tekkivaid konflikte, peabki lähemalt uurima islamimaailma ühiskondlikku ülesehitust ning seda võrdlema Lääne arusaamadega. Ülevaate eelpool nimetatud probleemist ja vajalikud täpsustused sel teemal annab

käesolevas töös analüüsimist leidvate küsimuste ja oletuste jada, mille eesmärgiks on teada saada, missugustel alustel on islamimaailmas võim legitiimne ning miks see nii on.

Poliitilise võimu legitiimsus

Iga valitseja ja valitsus, olgu see siis sekulaarse või sakraalse iseloomuga, vajab oma seaduslikuks tegevuseks ka rahva tunnustust. Selle puudumisel ähvardab seda pidev kukutamise oht. Järgnevalt pööratakse lühidalt tähelepanu sellele, mida tähendab *legitiimsus* (eestipäraselt: õiguspärasus või põhjendatus).

Legitiimsus on mõiste, millele on omistatud erinevate teadusdistsipliinide raames erinevaid definitsioone. Kõige tavapärasem arusaam lähtub sotsioloog Max Weberist, kelle definitsiooni kohaselt on võimusuhted legitiimsed, kui inimesed usuvad, et valitsuse struktuur, protseduurid, otsused, poliitika, ametnikud või juhid omavad õigust teha kohustavaid seadusi. Ehk teisisõnu: ühiskonna liikmetel on uskumus valitsuse või võimulolija legitiimsusesse ning ka võimulolija ise on selles veendunud. (Dahl 1991:54-55) M. Weber ise nimetas seda legitiimsususuks (*Legitimitätsglaube*) (Weber 2002:88).

M. Weberi käsitlusega ei nõustu aga tunnustatud politoloog ja inimõiguste ekspert David Beetham, kuna tema arvates samastab Weber legitiimsuse ainult inimeste usuga sellesse. D. Beethami järgi on see viinud arusaamani, et legitiimsuse saavutamiseks ning säilitamiseks on esmatähtis inimeste veenmine, et just nende valitsus on neile ainuõige. Tema nägemuse kohaselt ei koosne legitiimsus üksnes legitiimsususust – see on küll oluline, et uskumused, ootused ja väärtused tagaksid võimusuhete õigustatuse, kuid samas on olulised ka muud komponendid. (Beetham 1991:8-9) D. Beetham pakub legitiimse võimu puhul välja kolm komponenti:

1) õigus võimu omandamiseks ning rakendamiseks;
2) võimusuhteid reguleerivate seaduste õigustatus antud ühiskonna uskumustest ja väärtustest lähtuvalt;
3) inimeste nõusolek väljendatuna vastava käitumise kaudu (valimistel käimine, parteidesse kuulumine jne.) (ibid.:12-13).

Vaatamata kahe teoreetiku eriarvamusele on nende mõlema nägemusel ühine nimetaja: rahva nõusolek ning aktsepteerimine.

Legitiimse poliitilise võimu tüübid

M. Weber eristas kolme legitiimse domineerimise tüüpi, mille legitiimsusnõude kehtivus rajaneb: 1) ratsionaalsetel alustel, 2) traditsioonilistel alustel ja 3) karismaatilistel alustel. Ratsionaalsetel alustel põhineva domineerimise tüübi puhul kuuletutakse isikupäratule korrale (seadusega ettenähtu piirides). Traditsioonilistel alustel allutakse aukartusest traditsioonide alusel ametisse seatud isikule. Karismaatilistel alustel põhineva domineerimise tüübi puhul allutakse karismaatilisele juhile, sest tal on erilised võimed (karisma). (Weber 2002:91-92)

Alar Kilbi järgi on poliitiline legitiimsus riigile vajalik selleks, et säilitada võimu, ilma et oleks vaja liiga sagedasti kasutada sunnivõimu. Tema arvates on oluline mõista, mida teatud ühiskonnas usutakse olevat legitiimne. Ehk teisisõnu: see, mis on ühes ühiskonnas legitiimne poliitilise domineerimise vorm, ei tavatse olla legitiimne teises ühiskonnas. Näiteks Iraanis oli kaua aega legitiimseks vormiks traditsiooniline domineerimine, peale Iraani islamirevolutsiooni (1979) on pigem tegemist karismaatilis-legaalse domineerimisega. Samas Saudi Araabias on tänini valdavaks traditsiooniline legitiimsus. Kuigi mõlema näite puhul tegemist sama eesmärgi ja allikaga – islamil põhineva riigi ja ühiskonnaga, Koraani ja šariaadiga – on vahendid (riigikorraldus ja seejuures ka legitiimne valitsemisvorm) eesmärgini jõudmiseks erinevad. (Kilp 2003a)

Legitiimsust on defineerinud ka Seymour Martin Lipset, kes sarnaselt M. Weberiga on arvanud, et legitiimsus peab sisaldama süsteemi võimekust tekitada ja säilitada usku, et eksisteerivad poliitilised institutsioonid on vastavale ühiskonnale kõige sobilikumad. Kuid vähem tähtis pole ka ühiskonda ajalooliselt lõhestanud võtmeküsimuste lahendamine, millest suuresti sõltub kaasaegsete poliitiliste süsteemide legitiimsuse ulatuse määr. (Lipset 1960:77)

M. Weberi ja S. M. Lipseti arvates pole legitiimsusel otsest seost valitsuse ja režiimi endaga. Selle järgi kukkus näiteks kommunism Kesk- ja Ida-Euroopas kokku mitte süsteemis peituvate vigade tõttu, vaid eelkõige viletsa suhtekorralduse (avalikud suhted) tulemusel. Pikka aega režiimi õigsusse ja põhjendatusse uskunud rahvas kaotas usu ja usalduse selle vastu. (Kilp 2003a)

A. Kilp on toonud esile mõned olulised aspektid, mida tuleb alati meeles pidada, kui analüüsida religiooni poliitilise legitiimsuse allikana.

1) Usuline legitiimsus sõltub ka usutraditsiooni tõlgendustest. Ühe religiooni esindajate hulgas võib korraga olla nii neid, kes valitsuse tegevust taunivad, kui ka neid, kes seda heaks kiidavad (lähtuvalt erinevatest pühade kirjade ja usutraditsiooni tõlgendustest).

2) Religioon pole tavaliselt ainus legitiimsuse allikas. Lisaks usulisele legitiimsusele on ka seaduslik-legaalne legitiimsus (kui võimule on jõutud ja võimu teostatakse vastavalt kehtivatele seadustele) ja rahvalt saadud legitiimsus (kui rahvas oma tegudega toetab võimu). Võib öelda, et ühe konkreetse valitsuse õiguspärasus tervikuna koosneb mitmete erinevate legitiimsustüüpide summast. Läbi ajaloo on olnud oluline ka rahvapoolne nõusolek kehtiva võimusuhtega. Rahvas võib seejuures olla esindatud vaid mõne kõige olulisema liikme näol, kuid võimul olija vajab ikkagi rahvapoolset nõusolekut.
3) Legitiimsus ei ole "kas kõik või mitte midagi" – tavaliselt on rahva hulgas "nii või naa" arvajaid. Ka siis, kui valitsus on kaotanud oma legitiimsuse, võib rahva protest väljenduda mitmel eri moel – alates koostööst keeldumisest ja passiivsest vastupanust kuni avaliku relvastatud vastupanuni.
4) Legitiimsus sõltub ühiskonnast. Näiteks kui ühiskonnas väheneb usk traditsiooni, väheneb ka päriliku monarhia legitiimsus (mis on seotud traditsioonidega); või kui toimub sekulariseerumine, väheneb vastavalt teokraatliku võimu legitiimsus. Samamoodi on proportsionaalset esindusvalitsust väga raske saavutada väga traditsionaalses ühiskonnas või näiteks marksistlikku režiimi väga religioosses ühiskonnas. (Kilp 2003a)

Religiooni ja riigivõimu suhe

Olenevalt igale religioonile omastest põhiprintsiipidest võib religioon arvestataval määral dikteerida ühiskonnanorme ning sellest lähtuvalt esitada nõudmisi ka riigivõimule, näiteks missugune peaks riigivõim olema ja kuidas tegutsema. Erinevalt budismist mõjutab näiteks islam oluliselt riigivõimu, kuna Koraanis on Allahi poolt paika pandud, milline peaks seaduslik riigivõim olema. Kui valitseja ennast õigeks moslemiks peab, siis on tal Koraanis kirjapanduga käed küllaltki seotud. Kui riiki valitsetakse usupõhimõtetest lähtuvalt ning usuinstitutsioonid sekkuvad tugevalt valitsemisse, siis on tegemist *teokraatliku* valitsemisvormiga (Vääri *et al* 2000:982). Kuid mitte alati ei pea riigivõim lähtuma religiooniseadustest. Riiki võib valitseda ka sekulaarselt ehk lahutatuna religioonist. Sekulaarse valitsemisvormi korral lahutatakse usk ja poliitika üksteisest. Usust saab niiöelda eraasi, millesse riik ei peaks sekkuma ning samuti ei peaks usk sekkuma riigi tegemistesse. Kristliku traditsiooniga riikides on sellist valitsemisvormi lihtsam kasutusele võtta, kuna juba varasest kristlusest saati on tuntud ja vahelduva eduga ka praktiseeritud Jeesuse põhimõtet "andke keisrile, mis kuulub keisrile ja Jumalale, mis kuulub Jumalale", mida iseenesest saab mõista kui põhiseaduste-eelset riigi ja kiriku lahutamise

soovitust. Seevastu islamis on sellist võimalust keerulisem, kui mitte võimatu rakendada. Põhjus peitub lihtsalt selles, et Jumal (Allah) ongi keiser-valitseja, inimene aga tema maapealne asetäitja. (Barber 2006:219) Reaalselt aga täiesti sekulaarset valitsust või puhast teokraatiat ilmselt ei esine. Pigem on kasutusel erinevad kombinatsioonid, mis on tingitud konkreetse riigi traditsioonidest ja muudest eripäradest.

Religiooni ja riigivõimu suhte tüüpide määratlemiseks sobib inglise politoloogi Jeff Haynes'i võrdlev mudel, kes jaotab religiooni ja riigivõimu suhted viide tüüpi:

1) Konfessionaalne riigi ja religiooni suhe. Vaimulike võim asetseb sekulaarsest võimust kõrgemal. Riigis domineeriv religioon püüab kujundada riiki vastavalt sellele, kuidas usuline juht tõlgendab Jumala plaani inimkonna kohta. Kuigi mõned riigid on sihipäraselt liikunud konfessionaalse religioonipoliitika suunas, on see mudel 21. sajandi alguses siiski harva esinev (näited: Iraan, Saudi Araabia, Talebani Afganistan, Sudaan).
2) "Valdavalt usklik" religiooni ja riigi suhe. Poliitika on mõjutatud üldistest religioossetest uskumustest, oluline on *tsiviil*religioon, mis pole aga seotud ühegi konkreetse usulise traditsiooniga. Nii Indoneesias (Suharto valitsemisajal) kui US-As on tsiviilreligioon olnud üheks aluseks, millel põhines poliitika. Erinevus nende kahe maa vahel on selles, et Indoneesias oli tsiviilreligioon (*pancasila*) ametlikult kehtestatud riigiideoloogia, USA-s aga mitteametlik (näited: Indoneesia, USA).
3) Etableeritud usk. Protestantlikes (luterlikes) riikides on olemas ajalooline riigikiriku traditsioon. Kuni 2000. aastani (siis lõpetati Rootsis luteri kiriku staatus riigikirikuna) oli kõikides Skandinaavia maades luterlik riigikirik. Etableeritud võib kirik olla ka riigis, kus on esmapilgul vägagi sekulaarne ühiskond (näited: Suurbritannia, Taani, Norra).
4) Liberaalne-sekulaarne religiooni ja riigi suhe. Sekulaarne võim domineerib religiooni üle; religioon ja riik on eraldatud ja üksteisest lahus. Indias püüti 20. sajandi keskpaigast alates edendada sekulaarset poliitikat, mis ei eelistaks ühtegi religiooni teiste ees, et tagada sel moel riiklik ühtsus. Sarnaselt Türgiga eeldati ka Indias, et moderniseerimisega kaasneb ühiskonna sekulariseerumine, kuid täna nõuavad hindud, sikhid ja moslemid Indias oma usu suuremat tunnustamist riigi poolt ja ka Türgis pole rohkem kui 70 aastat agressiivset sekulariseerimist toonud kaasa religiooni lõplikku eemaldumist poliitikast (näited: Holland, Türgi, India, Ghana).
5) Marksistlik-sekulaarne mudel. Usuorganisatsioonide tegevust piiratakse kas ainult erasfääriga (nagu enamikes marksistlikes režiimides), jumalateenistuste pidamisega (riik võib usulisi organisatsioone ära kasutada ka sotsiaalse kontrolli saavutamiseks), või on eesmärgiks

religiooni täielik kõrvaldamine ühiskonnast (Albaania Enver Hoxha režiimi ajal aastatel 1947-1990). Ka nii radikaalsed meetmed ei toonud kaasa sekulariseerumise täielikku võidukäiku. Siiski veel 1996. aastal alustas kommunistlik Hiina kampaaniat, mille eesmärgiks oli Tiibeti budistidele ateismi õpetamine, et vabastada tiibetlasi religiooni "nõidusest". (Hiina, Albaania (kuni 1990), NSVL, Põhja-Korea). (vrd Haynes 1998:3)

Nagu J. Haynes'i mudelist nähtub, kehtib religiooni ja riigivõimu vahel kõikuv tasakaal, kus ühe poole ülemäära tugev domineerimine tekitab sellele hoopis vastukaalu, mille tulemusel olukord kas tasakaalustub või võtab vastupidise pöörde. Isegi väga teokraatlikus riigis ei ole võimalik kõike Jumala seaduste järgi teha (näiteks teaduse ja tehnika arenguga seostuv, mille kohta Allah pole prohvet Muhamedile mingeid juhtnööre andnud). Ka sellistes riikides tuleb riigil päevast päeva lahendada olemuselt sekulaarseid probleeme. (Lewellen 1992:69) A. Kilbi arvates pole aga ükski neist eelpool visandatud religiooni ja riigi suhete mudelitest suutnud lõplikult lahendada pingeid religiooni ja sekulaarse maailma vahel (Kilp 2003a).

Religioon legitiimsuse andjana ja vähendajana

Usulise legitiimsuse puhul on tähtis teada, kuidas suhtestub religioon maise võimuga. Erinevalt kristlusest, mis lähtus juba suhteliselt varases faasis (alates 5. sajandist) niinimetatud "kahe mõõga" teooriast", mille kaudu Jumal valitseb oma valdustes (kirik) ja inimene kuningavõimu kaudu oma valdustes (riik), mida omal ajal ka paavst Gregorius VII kirikut riigi kontrolli alt vabastades rõhutas, nõuab islam absoluutselt kõige allutamist Allahi tahtele (Barber 2006:219).

Islam rõhutab ühtsust mitte ainult Jumala (Allahi), vaid ka maiste teemade puhul – religioon, ühiskond, riik, inimeste hobid jne. Kõigel on seos Jumalaga. Lääne inimene aga nende erinevate asjade puhul tavaliselt ühist nimetajat ei leia, või kui leiab, siis ehk ainult ühiskondlikud normid ja tavad on need, mis võivad neid erinevaid teemasid siduda. Seetõttu hinnatakse Õhtumaades valitsejaid vastavas ühiskonnas välja kujunenud normide täitmise järgi. Islamimaades on rahval aga tähtis teada, et valitseja on Allahi poolt aktsepteeritud (kuna autoriteedi allikaks on üksnes Allah) ning et valitseja järgib mingilgi määral islami õiguspõhimõtteid (šariaati). Samuti keelab islam moslemitel kuuletuda mitte-legitiimsele valitsejale ja institutsioonile. Üldjoontes pole ükski maailmareligioon seni sekulaarsele võimule kuuletumise vastu, kuni ei ole vastuollu satutud vastava religiooni usupõhimõtetega. Religiooni suutlikkus heaks kiita või taunida võimude tegevust sõltub suuresti usulise institutsiooni olemasolust. Kergemini tulevad erinevate religioonide institutsioonide seas sellega toime rooma-

katoliku kirik ja šiiitlikus islam, sest mõlemad omavad vaimulike institutsiooni ja hierarhiat. Vaimulikud juhid saavad kosta nii religiooni kui terviku eest ja samas heaks kiita ka valitseja teatud poliitikaid. Sunniitlikus islamis seesugune vaimulike hierarhia puudub.

Sageli manipuleerivad valitsejad religiooniga, kasutades seda võimule tulemiseks. Kui aga võim käes, siis heidetakse usk kõrvale ning uus lõhe religiooni ja riigivõimu vahel ongi olemas (Demerath 1997).

A. Kilp arutleb, et religioosset legitiimsust võib valitseja taotleda ka "ülevalt alla", näiteks ehitada mošeesid (Hussein Iraagis ja Sadat Egiptuses), lasta oma verega Koraani kirjutada (Hussein). Islami puhul ei anna selline "ülevalt alla" religiooni ärakasutamine või üksnes religioosse retoorika kasutamine enamasti soovitud tulemust. Iraani 1979. aasta islamirevolutsiooni puhul oli seevastu tegemist sotsiaalse "alt üles" liikumisega, millel oli ka usuline legitiimsus. (Kilp 2003a)

Kuid religioon ei kiida sugugi alati valitsuse tegevust heaks. See eeldab, et on olemas kirjapandud usulised normid või seadused, millega saab valitsuse tegevuse legaalsust ja legitiimsust kõrvutada, ning samuti ka vaimulike hierarhia olemasolu. Võrreldes teiste religioonidega on siin eelisseisundis kristlus ja islam, kõige väiksema mõjutamisvõimega aga budism.

Olenevalt sellest, kuidas näeb religioon ühiskonda, tuleneb ka selle kriitika valitsuse aadressil. Vähem kriitilised on religioonid, kes pooldavad vähemalt mõningal määral usu ja riigi lahutatust (eelkõige kristlus). Rohkem kriitikat valitsuse aadressil teevad aga need religioonid, mis nõuavad valitsemist kooskõlas religiooni põhitõdedega (eelkõige islam). Lähtuvalt erinevatest usulistest nägemustest ühiskonna kohta, võib kriitika kehtiva korra suhtes olla väga erinev. (ibid.)

Seega ei põhine võimu religioosne legitiimsus ainult ühel, vaid mitmel aspektil, õigemini nende koostoimel. Igas ühiskonnas peavad võimul olijad arvestama lisaks religioonile ka ühiskonda mõjutavate etniliste traditsioonide ja kultuuritaustaga.

Islam ja selle teke ning areng

Islam on monoteistlik religioon, mis pole oma nime saanud mitte mõne prohveti või alustepanija järgi, nagu seda on kristlus ja budism või mõne hõimu järgi nagu judaism. Araabia keeles tähendab "islam" alistumist Jumala (Allahi) tahtele. Kes sel moel end allutab või on Jumalale kuulekas, ongi moslem/ muslim. (Kaka *et al*. 2004)

Islami religioonile pani 7. sajandi algupoolel aluse Allahilt ilmutusi saanud araabia kaupmees Muhamed (Muhammad), kes tundis ise nii juutlikku kui kristlikku usutraditsiooni. Sealtpeale hakkas uus jumalatõlgendus levima Araabia poolsaarelt teistesse Lähis-Ida riikidesse. Vaatamata Muhamedi karismaatilisele isiksusele oli alguses ka tõrkujaid, kuna islami-eelse aja araablased ülistasid pigem inimlikke omadusi nagu vaprus, külalislahkus ja kättemaksuiha. Kuna Muhamedi uue ususuuna põhimõtted eelpool nimetatutest ei erinenud, kadus tasapisi ka vastupanu. Muhamedi meeleparandust nõudvas ja eelseisvat kohtumõistmist kuulutavas sõnumis oli ka positiivset, nagu erinevate paradiisihüvede kirjeldusi neile, kes Jumala tahtele alistuvad. Tema eduka usulise ja sõjalis-poliitilise tegevuse tulemusena haaras islam peatselt oma mõjusfääri vanad kultuurmaad Põhja-Aafrikast kuni Hiinani. Islamit on selle ajaloo jooksul aegajalt üritatud ka reformida, kohandamaks teda uute oludega, mis aga on tekitanud palju konflikte uuendajate ja "puhta"' islami pooldajate vahel. (Schimmel 2001:23-30)

Islami pühakirjaks on Koraan, mis araabia keeles tähendab "lugemist" või ka "ümberjutustust". Koraani peetakse kõige ehtsamaks Jumala sõnaks, mis on Allahi poolt antud ja prohvet Muhamedi kaudu inimkonnale antud õpetus inimkonnale ning usuelu tähtsaim alus. Moslemid usuvad siiralt, et Koraani tekst on sõna-sõnalt Jumala öeldud, täpsemalt öeldes lausa taevas kirja pandud, mitte nagu näiteks Piibel, mis on küll ilmutatud, kuid samas ka erinevate autorite nähtu ja kogetu põhjal pika perioodi vältel kirjapandud tekstikogu. (Kaka *et al*. 2004)

Õige moslem peab järgima islami viit alussammast, milleks on: usutunnistus (*iman*)[1], rituaalne palvus (*salat*)[2], range paastumine *ramadaani* ajal, annetamine (*zakat*)[3], palverännak Mekasse (*hadž*)[4] (Esposito 2002:107). Islamimaailma ajaarvamine algab 622. pKr, kui Muhamed sooritas koos seitsmekümne talle ustava perekonnaga väljarännu Mekast Mediinasse (*hidžra*) (Irmijajeva 2002:33-38).

Tänapäeval on islam kristluse järel suuruselt teine maailmareligioon, hõlmates ca 1,3 miljardit usklikku. Islami saab jagada kolmeks erinevaks peasuunaks: sunniidid, šiiidid ja erinevad skismaatikud (islami sektid). Kaks esimest suunda moodustavad islamimaailmas

[1] *Iman* (ar "usk") tähendab ühest küljest Allahi usaldamist ja usku Allahisse, tema prohvetisse ja kuulutusse – "Ma tunnistan, et pole teisi jumalaid Allahi kõrval ja et Muhamed on Jumala prohvet" -, ning teisest küljest peab silmas ka selle kuulutuse sisu (Bellinger 1999:243).

[2] *Salat* (ar "palvus") on kanooniline palvus, mida moslemid peavad sooritama viis korda päevas (Waines 2003:369).

[3] *Zakat* (ar "puhastav maks") on moslemitele kohustuslikud ja täpselt piiritletud (2,5%) armuannid, mida arvestatakse erinevatelt varaliikidelt ja mida kasutatakse islami kogukonna hüvanguks (Waines 2003:371).

[4] *Hadž* (ar "palverännak") on iga-aastane palverännak Mekasse, mille kõik moslemid peavad vähemalt korra elus sooritama. Palverännakul käinud isik saab austava tiitli Hadž (naise puhul Hadža) (Waines 2003:360).

absoluutse enamuse (99%, sunniidid vastavalt umbes 83% ja šiiidid 16%). (Bellinger 1999:237-244)

Tänaseks ei ole islam enam päris identne algse islamiga. Islamit on erinevatel aegadel püütud reformida, samuti on erinevatel aegadel islami pinnal tekkinud mitmeid sekte. Reformid omakorda on põhjustanud eelkõige viimase paari sajandi vältel korduvalt "aluste juurde naasmist" ehk islami fundamentalismi ilminguid (nt vahhabiitluse teke 18. sajandil, salafiyya liikumise teke 19. sajandil või Moslemi Vennaskonna teke 20. sajandil) (Bowker 2005:302). Loomulikult on muutumatuks jäänud Koraani algtõed, mis õpetavad, kuidas ja midamoodi peaks inimene käituma ja millest oma elukorralduses lähtuma. Koraani hilisemad osad sisaldavad rohkesti käskusid igapäevaste asjade korraldamise ja ka riigielu kohta (Schimmel 2001:35), kuid paljudes tänapäeva eluga lahutamatult seotud valdkondades, eelkõige teaduse ja tehnoloogia arengule baseeruv majandus- ja ärielus jääb Koraani vastustest väheseks. Suur osa islamimaailmast on moderniseerumisest, globaliseerumisest ja kaasaja tehnoloogilistest uuendustest sedavõrd mõjutatud, et paljud algislami põhitõed ja religioossed praktikad on jäetud unarusse ja igapäevase elu kergendamiseks kombineeritakse neid Lääne või muudest kultuuriruumidest pärit tavadega ja väärtushinnangutega, mis aga vältimatult tekitab pingeid nii islamiühiskondade sees kui ka nende suhetes teiste, eelkõige Lääne kultuuriruumi kuuluvate ühiskondadega.

Islam on ajaloo vältel osanud üsna süsteemselt ringi käia oma ülemvõimu all elavate mitte-moslemitest vähemustega. Niinimetatud "raamatu rahvad", see tähendab eelkõige kristlased ja juudid, kellel on oma pühakiri, peaksid vähemalt teooria kohaselt olema moslemite poolt teatud piirides sallitud: neid ei tule tappa ega sundida usku vahetama, kuid nad tuleb maksustada, mis tagab neile moslemite valitsuse all teatud õigusliku kaitse ning piirangutega ka õiguse läbi viia oma religioonipraktikaid. Selliseid religioosseid vähemusi nimetati "dhimmi'deks" ehk "kaitse all olijateks" ja nad moodustasid riigis otsekui oma "riigi" või "rahva", mis allus oma usulistele juhtidele, kes olid omakorda vastutavad moslemitest valitsejate ees. Usuline vabadus, mille tagamist on Koraanis põhimõtteliselt nõutud (Suura 2,256: "Usuasjades ei ole sundi!") on aga islamimaailmas jäänud tänaseni tõsiseks probleemiks ning konfliktide allikaks. (Dahm 1999:10)

Islam ja poliitika

Islam ja poliitika ehk religioon ja poliitika on sõnad, mis valgustusaja-järgsele Lääne inimesele tunduvad pärinevat täiesti erinevatest kategooriatest, kuid moslemite arvates on täielikus omavahelises, lausa eristamatus seoses. Ükski islamiriigi valitseja või valitsusjuht ei saa oma poliitilises tegevuses religioonist üle ega ümber. Pidevalt tuleb tal oma poliitilise tegevuse toetuseks või võimu legaliseerimiseks kasutada vähemal või rohkemal määral ususümboolikat ja religiooniõigust. Samas on islamimaailmas üritatud religiooni ka tahaplaanile suruda ning sekularismi ideedega on eelkõige 20. sajandi jooksul flirditud nii mõneski traditsioonilises islamiriigis (Türgi, Iraak, Egiptus, Süüria), kuid mingil hetkel on ikkagi aset leidnud teatud tagasilangemine traditsioonilise religiooni ja selle poliitikas rakendamise juurde.

Põhjusi selleks on mitmeid, üheks neist on kindlasti islami ajalooline taust. Erinevalt kristlikust religioonist, mille jaoks on poliitika ja religiooni suhted olnud päevakorras teatud perioodilisusega, ent ilmselt mitte keskse teemana, omab selline suhtestumine väga suurt rolli islamis (Armstrong 2003:201). See nähtub ka mõlema religiooni prohvetite ideoloogilisest lähenemisest õiglasele ja Jumalale meelepärasele riigile. Kui Jeesuse arvates polnud jumalariik käega katsustav selles ilmas, vaid eelkõige teispoolsuses ning uskliku maapealne eksistents oli võrreldav "võõrsil elamisega" ja omamoodi katselavaks igavesse ellu (või kujundlikult: paradiisi) pääsemiseks, siis Muhamedi nägemus erines sellest oluliselt. Ka tema arvates oli kõige tähtsam teispoolsuses asuv paradiisiriik, kuid vähem tähtis polnud ka maapealne elu ja riik, mille Allah oli inimestele kasutada andnud. Kristlik religioon lahendas sekularisatsiooni probleemi niiöelda "kahe mõõga" ja "kahe riigi" doktriiniga. Selline idee on aga moslemitele vastuvõetamatu. (Barber 2006:219) Nende arvates kuulub ka maapealne riik Jumalale, kes on selle ainuvalitseja. Järelikult tuleb selle riigi eest ka korralikult hoolt kanda. Ka Koraan rõhutab religiooni, riigi poliitika ja ühiskonnakorralduse lahutamatust. Selle järgi peavad moslemid ennast Allahi esindajateks maa peal ning arvavad, et nende püha kohus on jumalasõna seadusena kasutamine ja rakendamine. Samuti on nende seas laialt levinud arvamus, mille kohaselt peavad nad oma elu- ja riigikorraldusega olema eeskujuks teistele ühiskondadele ja religioonidele. (Esposito 2002:151-152)

Parima kollektiivse osadusvormina on jumalikus loomis- ja õndsusplaanis ette nähtud *umma* ehk usklikest koosnev kogudus. Koraanis on *umma* all mõeldud algselt keelelist, etnilist või usulist kogukonda. Islami ajaloo jooksul on *umma*'st kujunenud tähistus kõigi Allahisse ja tema prohvet Muhamedisse uskuvate usklike "oikumeenilise" ehk üleilmse kogukonna kohta.

Umma's valitseb vaimne ja kultuuriline ühtsus, mis on ühtlasi Jumala ühtsuse sümboliks. Moslem on *umma* liikmena *Dar al-Islam*'i ehk "islami maja" (islamimaailma) liige. Selline osadus rajaneb solidaarsuse, õigluse ja egalitaarsuse põhimõtetel ning erinevalt kristlikest kogudustest ei tunta *umma*'s struktureeritud liikmesust. (Dahm 1999:17)

Usulisel pinnal rajanevast tugevast kogukonnateadvusest tuleneb ka teine põhjus, miks religiooni ikkagi poliitikas rakendada. Vastavalt islami kontseptsioonile on ka usujuhtidel õigus riigivalitsemises sõna sekka öelda. Kartes oma mõjuvõimu kaotamist ning kindlustades oma positsiooni ühiskonnas on nad religiooni ja poliitika lahutamatut ühtsust rõhutanud terve islami ajaloo vältel, kasutades selleks oskuslikult viiteid Koraanile ja traditsioonile. 19. sajandi reformaatorid on rõhutanud, et islam on *täiuslik* eluviis. Ka kuulsa islamifilosoofi Sayyid Abu'l-A'la Mawdudi sõnul on šariaat ehk islami seaduslikud raamid täielik eluskeem ning kõikehõlmav ühiskondlik kord, kus miski ei ole ülemäärane ega midagi pole ka puudu (Esposito, Adams 1983:99-133). Siin aga tekib niiöelda surnud ring, mille kohaselt tuleb siis, kui soovitakse olla hea moslem, peab kogu elu mahtuma šariaadi ehk seaduse raamidesse. Viimane aga välistab usu ja poliitika lahutamise ning *ulama*de ehk islami õiguse ja usulise traditsiooni tundjate kõrvalesurumise valitsusasjade mõjualadelt.

Kolmandaks põhjuseks on sügavalt uskliku rahvamassi surve, kes on mõjutatud usujuhtide ja õpetlaste meelevaldsetest Koraani interpretatsioonidest. Enne infoajastu läbimurret olid usutegelased rahva jaoks põhilisteks infoallikateks, ainsad eliidi hulgast, kes suhtlesid lihtrahvaga. Sellest ajaloolisest taustast on neil tänaseni usaldusväärse informatsiooni vahendajate reputatsioon. Seega usklik rahvas, kes küll soovib osa saada teaduse ja tehnika saavutustest, soovib tarbida ilusaid Lääne kaupu, kardab siiski ka religiooni marginaliseerumist ja Lääne väärtuste jõulist pealetungi ning sellega kaasnevat üldist moraalilangust. Tänu usutegelastele on islamimaailmas sekularisatsiooni tihti ka valesti mõistetud, arvates, et see vastandub tingimata usule ning eitab viimast täielikult. Ka puudub islami kultuuriruumis kasutusel olevates keeltes mõiste "sekularism", mis omakorda tekitab tavainimestes tõsiseid raskusi selle sõna tähenduse ja olemuse mõistmisel. (Esposito 2002:156)

Samuti ammutavad islami õpetlased sekularismi vastu näiteid islami impeeriumide ajaloost, mis olid oma võimsuse tipul just siis, kui esiplaanile oli seatud religioon, ning kaotasid oma võimsust võrdeliselt usumõjude vähenemisega poliitikas. Seda seostatakse ka Euroopa koloniaalvõimude, eelkõige Suurbritannia ja Prantsusmaa laastava mõju kasvuga 19. ja 20. sajandil islamimaailmas. (ibid.:156)

Selle kõige tõttu on islamiriikides poliitika ja religiooni lahutamine üsna keeruline ja tooks paratamatult kaasa terve hulga probleeme. Seda lahutamist ei saa teha kunstlikult, sest moslemite kogukond on alati olnud nii poliitiline kui ka religioosne ning üldjoontes on see kooslus sellisena ka säilinud (Bowker, Johnstone 2005:275). Need näited, kus sellist lahutamist tehtud on, pole kuigi veenvad ning selline lahushoidmine püsib tihti riigipoolsetel repressioonidel, mis võib omakorda soodustada just usulise äärmusluse teket ning soovi religiooni ja poliitikat (taas)ühendada. Samas võib arvata, et mõnikord teeb oma töö just aeg.

Islam ja soorollid

Nagu kõige muu religiooni poolt ülereguleerituga islamiühiskonnas, on moslemitel lähtuvalt traditsioonist ja kommetest täpselt piiritletud ka soorollid. Selleks, et mõista antud töös püstitatud probleemi ja töö käigus tehtud järeldusi, on kindlasti vaja tutvuda ka mehe ja naise positsiooniga islamiühiskonnas üldiselt. Kuigi islami põhiidee kohaselt on kõik inimesed Jumala ees usuliselt ja moraalselt võrdsed, ei tohiks sellest siiski ennast eksitada lasta. Lääne demokraatlikus mõtlemises tavapärasest sugudevahelisest võrdõiguslikkusest on asi siiski kaugel. Nimelt on kaks eri asja olla Jumala ees võrdne viimsel kohtupäeval ja teisalt olla Jumala ees tavaelus. Sellel tasandil tekib juba selge eristumine ning üsna konkreetne soorollide jaotus.

Esmalt eeldab Koraanis sisalduv perekonnaeetika kooselu suurperes, kusjuures rõhutatakse nii vanade kui laste eluõigust, kusjuures lapsi käsitletakse kui väikesi täiskasvanuid, mitte aga kui omaette dünaamikaga vanuseastet. Väga varakult hakatakse perekonnas lapsi kasvatama soorollide-keskse pildi kohaselt: tüdrukuid valmistatakse varakult ette abikaasa ja ema rolliks, poisse aga majaperemehe ja isa rolliks. (Dahm 1999:19)

Tegelikult võib juba visuaalselt märgata, et orientaalsed ühiskonnad ja sealne avalik elu on meeste poolt kujundatud. Ka islam on väga meestekeskne religioon, mis on tugevaid mõjutusi saanud araabia kultuurist ja tavadest. Araabiamaades ongi ühiskondlik ülesehitus olnud läbi aegade patriarhaalne ning selles osas ei loonud islam mingeid uusi kombeid, vaid kõik vana ja läbiproovitud võeti teatud parandustega ja täiendustega üle. Islam on naise positsiooni araabiamaades võrreldes islamieelse ajaga küll mõnevõrra parandanud, ent samas on ta justkui konservandina aidanud vanadel traditsioonidel ka läbi aegade säilida.

Sugudevahelise loomuliku erinevuse hüpotees viib paratamatult vahetegemiseni nii õiguses kui ühiskonnas. Islami dogmade kohaselt on Allah andnud mehele rohkem kui naisele (nii vaimselt kui füüsiliselt), asetades sel moel esiplaanile just meessoo. (Waines 2003:328) Mehe

ja naise positsioonid on juba Koraanis defineeritud: “Meestel on meelevald ja vastutus naiste suhtes, sest Allah on ühtesid eelistanud teistele ja kuna nad (mehed) annavad oma varast (naistele)” (Suura 4,34) ja: “Mehed asetsevad astme võrra kõrgemal (naistest)” (Suura 2,228) (Dahm 1999:19).

Loomulikult oleks ekslik tõmmata võrdusmärk araabiamaailma ja kogu islamimaailma vahele, kuna esimene moodustab viimasest vaid viiendiku. Samuti on islam küllaltki palju pidanud kohanduma ka kohalike tavadega, kuid oma põhiolemuse on ta suutnud siiski säilitada ka mitte-araabia kultuuriruumides. Kõikides tänastes islamiriikides on ühiskonna ülesehitus olnud küllaltki sarnane juba enne islamit, kuigi varieerumine võib olla piirkonniti küllaltki suur. Seetõttu on mehe kui väärtuslikuma inimese kohus ja õigus võtta vastu juhi otsuseid igal tasandil (perekond, hõim, ühiskond jne) ning anda naistele kui vähemväärtuslikele tegevusjuhiseid. Kuna naist ei peeta islami ühiskonnas mõistuse ega ka vaimsuse allikaks, siis on sellele vastav soorollide jaotus ka mõneti arusaadav. Seda ideed on kujukalt väljendanud ka populaarne egiptuse kirjanik Abbas Mahmud al-’Aqqad oma teoses “Naine Koraanis” (1959): “Mehed on ainsaks allikaks igasugusele hea käitumise tunnustatud määratlusele, käigu see siis meeste või naiste kohta. Naine ei ole olnud tõeliseks allikaks mitte millelegi, mil on midagi pistmist eetika või hea iseloomuga, kuigi tema kasvatab üles lapsed. Juhised tulevad meestelt.” (tseiteeritud: Haddad 1982:63) Selline mõtteavaldus on kahtlemata meeltmööda igale traditsioonilisele ja tõsiusklikule meessoost moslemile. Samuti eeldatakse sooliste stereotüüpide kohaselt, et mees on juba loomult hakkajam ja otsusekindlam ning naine omakorda malbem ja allaheitlikum (Nydell 2002:105). Üks tõeline moslemi naine ei trügi juba loomu poolest ühiskonnas juhtivatele kohtadele ega vaidle laiemas plaanis vastu mehe otsustele ning on eraldunud muust ühiskonnast oma koduseinte vahele, et pere eest hoolitseda. Koduses keskkonnas võib aga naine teatud asjade üle otsustamisel küllaltki tugevalt “ohjad enda kätte haarata”. Nendeks valdkondadeks võivad olla näiteks teemad, mis puudutavad perekonna väljaminekuid, ja ka laste kasvatamise teatud aspektid. Samuti ei pea naine andma oma isiklikku vara pere kasutusse ning see kuulub ainult temale. Pere finantsolukorra eest on juba Koraani kohaselt vastutavaks tehtud mees, kelle jaoks on selle valdkonnaga toimetulek ühtlasi ka auasjaks. (ibid.:77)

Vastavaid soostereotüüpe kultiveeritakse lastes juba maast-madalast. Tegelikult algab see juba enne lapse sündi ehk islamimaailmas soovitakse ja oodatakse rohkem poisslast, erandiks ehk vaid juhud, kui poegi on juba teatud arv olemas ning tütar puudub. Teine etapp algab lastele hariduse andmisega. Mida usuliselt ortodokssem on ühiskond, seda vähem peetakse vajalikuks hariduse andmist tütarlastele. Statistiliselt võib täheldada, et enam haridust on võimalik saada

nendel tütarlastel, kes elavad rohkem sekulaarse valitsemiskorraga riikides. Suhteliselt positiivseks näiteks võiks siinkohal olla Saddam Husseini aegne Iraak ning negatiivseks näiteks omakorda traditsionalistlik Saudi Araabia.

Täisikka jõudmisel toimib elu tavaliselt lihtsa stsenaariumi kohaselt: moslemist abielumees läheb tööle või teenib muul moel elatist ning naine hakkab lapsi sünnitama ja pere eest hoolitsema. Nii on see olnud sajandeid ning islami tavasid rangemalt järgivate moslemite arvates on see ka normaalne, Jumala tahte järgi sündiv elukäik. Ühiskonnas industrialiseerimise ja tehnologiseerimise ning agraarmajandusliku korra järkjärgulise hääbumise taustal on tekkinud aga ka islamimaailmas vajadus täiendavate töökäte järele. See sunnib järjest rohkem rakendama ka naisi, pakkudes seega võimalust paljudele asjast huvitatutele end realiseerida ka väljaspool koduseinu. Loomulikult ei ole islami ühiskonnas naise tööleminek võrdväärne Lääne ühiskonnas kehtivate arusaamadega ning tingimustega.. Olenevalt riigist on sellisele töökollektiivile esitatud kas kergemad või rangemad nõudmised ehk naise kaastöötajateks võivad olla ainult teised naised. Samuti on küllaltki täpselt reglementeeritud need erialad, millel naised töötada võivad: eelkõige haridussüsteem, naisi teenindavad pangad ja muud naisi teenindavad ettevõtted, erandjuhtudel ka meditsiinisüsteem (naispatsientide läbivaatamine ja ravimine). Suuremad vabadused karjääri osas on haritud naistel näiteks Liibanonis, Jordaanias ja Egiptuses. Nendes riikides löövad naised küllaltki aktiivselt kaasa ka ühiskondlikus elus. (Nydell 2002:76) Ühiskondlik-poliitilises elus aktiivselt kaasalöövate naiste osas võib näiteid tuua Pakistani, Bangladeshi, Türgi ja Indoneesia kohta, kus on olnud ka naissoost tipppoliitikuid, isegi naispeaministreid (Esposito 2002:89).

Loomulikult on koduseinad heaks kaitseks ka igasuguste “halbade mõjude” eest, mis võivad osaks saada nii mehele kui naisele, kusjuures kergemini negatiivses suunas mõjutatavaks peetakse just naist. Heaks naise “kodustamise” meetodiks on sooline segregatsioon ehk lahutamine. Islamis (ent ka teistes religioonides) levinud uskumuse kohaselt on naised meeste jaoks ahvatluste allikad. Samuti põhjendatakse seda kui Muhamedi esitatud nõudmist, mis tegelikult kehtis vaid tema naistele. Usujuhid ja õpetlased, kes on teadupärast mehed, on selle nõude aga meelevaldselt laiendanud kõikidele moslemi naistele. Eriti peetakse sellest ideest kinni Saudi Araabias. (ibid.:88)

Segregatsioon algab juba pühakojas: mošeede palvesaalides on mehed ja naised reeglina üksteisest eraldatud. Selleks, et naised meestele ahvatlusobjektiks ei muutuks, praktiseeritakse rangelt usutraditsioone järgivates piirkondades ka naiste looritamist või täielikku katmist. Koraanis on öeldud nii usklikele meestele kui naistele, nad võiksid “oma pilgud langetada ja oma häbitunnet hoida”. Naiste osas on lisatud, et nad ei tohi avalikult näidata oma ehteid (= kehaosi,

millel ehteid kantakse) ja peavad looriga kinni katma oma rõivaste kaelaväljalõiked (Suura 24,31; vt Khoury *et al* 2001:1665). See kõik on väidetavalt naiste kaitseks meeste iharuse eest. Ka islamimaades ajalooliselt tuntud haarem oli algselt naiste eraldamiseks ja kaitsmiseks loodud ruum. (Dehn 1999:19).

Islami traditsioonis pole taunitav mitte ainult naiste töötamine väljaspool kodu, vaid ka nende osalemine erinevatel seltskondlikel üritustel. Samas oleks eksitav kogu islamimaailma ühe mõõdupuuga mõõta. Näiteks Araabia poolsaare riikides on naistel lubatud siiski harvadel juhtudel osaleda seltskondlikel üritustel ka väljaspool koduseinu. Otsustusõigus selle üle, kus ja millal seda teha, on aga mehel. (Nydell 2002:88) Seltskondlikel koosviibimistel eraldatakse tavaliselt meeste ja naiste seltskonnad üksteisest.

Kõigest eelnevast võiks järeldada, et taoliste reeglite täitmist ootavad moslemi mehed eranditult kõikidelt maailma naistelt. Kuid ometi pole see nii. Siinkohal võib näiteks tuua läänemaailmast pärit naised: islamiriikides viibides ei laiene neile kõik meeste õigused ega kehti ka kõik naistele seatud piirangud. Küll aga oodatakse neilt islamiühiskonnas kõlbelist käitumist ja sündsat riietumist. Araabia mees üldiselt aktsepteerib ja imetleb haritud ning huvitava elukutsega lääne naist. (ibid.:79)

Vahetegemises lääne ja islami naiste vahel ei ole midagi imelikku. Sellest joonistub välja lihtne loogika, mille kohaselt ei kujuta islamiusulises riigis ja ka moslemite seltskonnas viibiv lääne kultuuriruumist pärit naine erilist ohtu traditsioonidele ehk mehe domineerivale positsioonile ühiskonnas. Siiski tuleb täheldada, et Õhtumaa naisi ei lasta eriti kokku moslemi naistega, et need viimastele halba mõju ei avaldaks. Piltlikult öeldes: lääne naine tuleb ja läheb ning las ta siis räägib meestele, mis ta ühiskonna asjadest arvab, traditsiooniline karavan aga liigub ikka omasoodu edasi. Kuna islamimaailmas peetakse isiklikku mainet ja seeläbi kogu perekonna mainet väga tähtsaks, siis ei ole moslemi naised läbi aegade ka väga otsustavalt vastu hakanud põlistele traditsioonidele, millede järgimisest on saanud auasi.

1. TRADITSIOONID

Traditsioonidel ja tavadel on moslemi elus keskne koht. Nendest juhindub ta oma igapäevases elus ja toimingutes ning lähtub ka muu maailmaga suhtlemisel ja suhestumisel. Need on väärtused, mis on lahutamatu osa moslemite identiteedist ja millest moslemid kuidagi loobuda ei taha. Traditsioone peeti eelkõige Araabia kultuuriruumis väga oluliseks juba islami-eelsel ajal. Islami põliseid traditsioone on aidanud elus hoida eelkõige religioon, mis on nendega tihedalt seotud ning neilt mõneti lausa oma olemuse või vähemalt vormi saanud.

1.1. Islami ühiskonna alustalad - perekond ja kogukond

Selleks, et selgusele jõuda, milline võim on islamimaailmas legitiimne, tuleb peale religiooni ja traditsioonide vaadelda lähemalt ka islamimaailma sotsiaalset ülesehitust. Ilma viimaseta jääb lõpptulemuse mõistmine poolikuks. Sellekohased erinevused Lääne ja islami ühiskondade vahel võivad olla mõlema tsivilisatsiooni vahel puhkevate konfliktide üheks põhjuseks. Islamis kehtiv perekonnamudel määrab ära kummagi sugupoole staatuse ühiskonnas. Nii kehtib seal põhimõte, et tõsiusklik moslem pole üksnes indiviid, vaid ka islami kogukonna liige. Kogukond omakorda on vastutav Jumala tahte järgimise eest, mis tähendab Koraani õpetuse au sees pidamist (Gordon 2001:49).

Islami ühiskonna peamiseks alustalaks ehk niiöelda esimeseks struktuuriüksuseks on perekond. *Umma* ehk kogudus on moslemite kogukonna laiem alustala, mis ei piirne ainult mõne perekonna, hõimu, rahva või riigiga, vaid hõlmab islami religiooni "ülemaailmsesse kogukonda" kuuluvaid inimesi, ühendades sedasi erinevaid kultuure ja rahvuseid. Teisisõnu tähendab *umma* religioosset kooslust, mis hõlmab moslemeid sõltumata ajast ja kohast ning mille siduvaks elemendiks on islam[5]. Islamiriigid võivad omavahel pidevalt olla mingite küsimuste pärast tülis, kuid islamit teotava või ohustava vastase suhtes suudetakse näidata üles üllatavat ühtsust. Näitena võib tuua judaistlike mõjutustega Iisraeli, kes on pinnuks silmas kogu islamimaailmale ning suudab ühtmoodi enda peale tõmmata nii sunniitliku kui šiiitliku usutraditsiooniga riikide viha.

[5] Teatud piirides analoogiat võib *umma'*le näha kristluse kontekstis "ühe püha kristliku kiriku" näol, nagu seda on nimetatud Apostlikus Usutunnistuses ja mõistetud Jeesusesse Kristusesse uskuvate kristlaste ülemaailmse "oikumeenilise kogukonnana".

Seega on *umma* tähendus esmalt religioosne, mille kujunemisele on poliitiline edu läbi ajaloo õigustust andnud. (Väli 2006:20-23)

Perekond on islamimaailma kõige olulisem sotsiaalne institutsioon, millest lähtuvad ülejäänud ühiskondlikud tavad ning sotsiaalsed korraldused. Ka fundamentalistlik islami intellektuaal ja filosoof Sayyid Qutb näeb perekonda ühiskonna nurgakivina, mis vastutab islami väärtuste ja normide edasikandumise eest (Shehadeh 2000:45). Peale kõige on perekonnal tähtis roll majanduses, olles sellega ka oluline majanduslike vahendite kanal ühiskonnas. Samuti ei moodusta perekond ühiskondlikku alustala ainult maapiirkondades, kus vanad tavad ja kombed kõige aeglasemalt kaovad, vaid mängib olulist rolli ka urbaniseerunud piirkondades. Seetõttu on perekondlikud sidemed üks olulisemaid moslemite määratlusi, andes eripärase vaatenurga islamlikule mõttemallile. (Väli 2006:20-23)

Perekond islamimaailmas on ühemõtteliselt mehekeskne. Meest defineeritakse pere toitja ja kaitsjana, naise ülesandeks on hoolitseda kodus pere eest ning kasvatada lastest head moslemid (Waines 2003:325-330). Tänu patriarhaalsele, hierarhilisele ja laiaulatuslikule ülesehitusele on perekondlikud sidemed riigi ja selle institutsioonide poolt küllaltki vähe mõjutatud. Perekonnaga sarnast rolli islami ühiskonnas mängivad ka hõimud, mis on aga riigi poolt juba paremini kontrollitavad. Hõimud jaotatakse kahte gruppi: hõimud ja konföderatsioonid. Hõimud kujutavad endast tihedaid perekondade kooslusi ja konföderatsioonid lõdvemaid ja liikuvamaid hõimude-vahelisi kooslusi. Perekondlikud sidemed islamimaades on emotsionaalsed ning samas ka väga ratsionaalsed. Mõjukas pere toetab alati oma liikmete sotsiaalset karjääri ning teisalt on tuntud ja mõjuvõimsa perekonna mainele tuginedes ühiskonnas kergem edasi liikuda. (Pruuli 2005:127)

Perekonnaliikmete sidusust ei vähenda ka nendevaheline füüsiline distants, näiteks elamine ühe riigi erinevates piirkondades või koguni erinevates riikides. Kogukonna siseselt on esikohale seatud pereliikmed ja lähisugulased. Väljastpoolt tulijate vastu ollakse külalislahked ja viisakad, kuid nendele ei kehti siiski kõiksugused pereliikmetele ja lähisugulastele mõeldud soodustused ja eesõigused. Näitena võib tuua muudest islamiriikidest rikastesse araabiamaadesse sisserännanute väiksemad palgad ning kehvemad elutingimused võrreldes kohalikega, kuigi islamimaailmas on solidaarsusel ja egalitaarsusel väga oluline koht. (Väli 2006:20-23)

Samuti tuleks vaadelda üksikindiviidi osa *umma'*s, saamaks aimu üksikisiku osast islami ühiskonnas. Erinevalt individualistlikust Läänest, kus rõhutatakse üksikindiviidi õigusi ja vajadusi, tuleb islami ühiskonnas vaadelda indiviidi lähtuvalt kogukonnast. Üksikisiku tahtmised ja soovid on allutatud *umma* omadele. Prioriteedid on selgelt paigas: ennekõike kogukonna, alles seejärel indiviidi vajadused. Ühesõnaga kõik, mis on kasulik ummale, on kasulik ka selle

liikmele, mitte aga vastupidi. Samuti on islamimaailmas üldjuhul välistatud majandusliku või võimualase karjääri teostamine ilma hõimu kuulumata. Hõim annab oma liikmetele identiteedi ja hõimu positsioon ühiskonnas määrab ära tema liikmete positsiooni. Võimuvahetust ja võimuredelil tõusmist on võimalik teostada abielu, kaubandus- ja muude suhete kaudu. Hõimu ühiskondlikku positsiooni määrav roll on aga hõimupealikul. (ibid.)

Eelpool nimetatud indiviidi seost perekonnaga kinnitab ka Koraan, mis seab samuti sugulussidemed ning perekonna kõrgemale üksikindiviidist: "Teie, inimesed! Kartke oma Isandat, kes lõi teid ainsast olendist ja temast talle abikaasa ja nendest mõlemast lasi sündida ja levida üle kogu maa palju mehi ja naisi. Ja kartke Jumalat, kelle nimel nõuate üksteiselt õigust, ja austage sugulussidemeid üksteisega. Tõesti, Jumal on teie üle valvuriks." (Suura 4,1; vt Khoury *et al* 2001:1499).

Seoses valitsemisega islami ühiskonnas võib öelda, et inimesel, kelle jaoks on isiklikud huvid tähtsamad kui kollektiivsed huvid, ei ole võimuladvikusse reeglina eriti asja, mis muidugi ei tähenda alati just ühiskondlike huvide esileseadmist. Samuti välistavad vastava karjääri kogukondlikud sidemed, õigemini nende puudumine - ilma mõnda perekonda või hõimu kuulumata on võimatu mõnele juhtivale positsioonile tõusta. (Lewis 1999:268) Siit võib järeldada seda, et islamimaailmas on legitiimne just niisugune võim, mis austab traditsiooni ehk on mehekeskne, sest nii perekond kui *umma* on seda samuti, lähtudes omakorda jällegi Koraanist.

1.2. Võimu legitiimsuse alused islamiriigis

Eelpool lähemalt vaadeldud perekond ja *umma* on islamimaailma ehk siis tänaste islamiriikide aluskomponendid, mis on omavahelises keerukas seoses puhta islamiriigi ülesehitusliku ideega. Keerukas on seos just sellepärast, et neid komponente on omavahelistest sidemest lahtikistuna suhteliselt võimatu vaadelda. Sest nad lihtsalt ei toimiks nii, nagu islami põhiideed seda ette näevad. Juba *umma*'st on õhtumaalasel raske sisuliselt aru saada, mis võib olla nii riigisisene kui ka riigiülene (ülemaailmne islami kogukond, sõltumata ajast ja kohast). Mõlemad tasandid omavad aga moslemite jaoks ühepalju tähtsust. Kui lääne inimesele on tähtis ja ka mõistetav pigem riigisisene *umma* ehk siis etniline kogukond ehk rahvuskaaslased, siis moslemid identifitseerivad ennast usukogukonnana märksa laiemalt.

Järgnevalt on lähemalt vaadeldud, milline peaks üks islamiriik oma ülesehituselt olema, millised on sealsed legitiimsuse alused ning üldine maailmajaotus.

Lääne stiilis rahvusriigid[6] on islamimaailmas suhteliselt tänapäevane nähtus, mis kaasnes islamimaailma langemisega 18. ja 19. sajandil Euroopa koloniaalvõimu alla ja iseseisvumisega 20. sajandil. Kuni selle ajani identifitseerisid moslemid ennast pigem usu kui konkreetse rahvuse järgi. Tegelikult on aga ekslik arvata, et religiooni roll selles vallas on tänapäeval langenud. Mõistmaks kasvõi üldiselt tänapäevase islamimaailma toimimise põhimõtteid, peab teadma seda, mis rolli mängib islam moslemi elus. Esiteks pole islam moslemi jaoks pelgalt religioon, vaid elamise viis. Teine tähtis roll on islamil täita peamise poliitilise tegurina. Terve islami ajaloo vältel on perekond ja *umma* olnud lojaalsuse ja pühendumuse peamised keskmed ja rahvusriik on olnud väiksema tähtsusega. (Huntington 1999:226) Samuti ei eksisteeri nende arusaamades isamaad kui sellist, mis on omane lääne kultuurile. Niiöelda isamaa on moslemi jaoks seal, kus kehtib islami püha seadus.

Islami traditsiooni kohaselt on maailm jaotatud kaheks valdkonnaks - *dar al-harb ja dar al-islam*. Esimene tähendab territooriumi, mis pole veel või enam moslemite kontrolli all ning tähendab otsetõlkes "sõja valdkonda", teine aga "rahu valdkonda", kus valitseb islam ja kus elatakse šariaadi põhimõtete kohaselt. (Waines 2003:358)

Reeglina on alati olemas (olnud) valdkond, kus valitseb islami valitseja, niisiis islamiriik. Väljaspool "rahu maja" eksisteerib aga "sõja maja", milles valitsevad kaos, sõda ja uskmatus. Mitte juhuslikult ei alga islami ajaarvamine Mekast äraminekuga (*hidžra*, 16. juuni 622) ning oma usulis-poliitilise valitsemissüsteemi rajamisega Mediinas. Tänane pinge islami sees tugineb üsna tuntavalt erinevale vastusele, mida antakse küsimusele: kus asub "islami maja"? Traditsiooniliseks vastuseks on, et üksnes islamlikult määratletud poliitilises ja ühiskondlikus süsteemis. Ja kus selline süsteem veel islamiriikide näol ei eksisteeri, peavad moslemid selliste riikide loomise nimel pingutama. Teine vastus, mida võib aegajalt kohata, on aga märksa avaram: ka diasporaas[7], kus moslemid võivad oma religiooni lääneliku religioonivabaduse tingimuste all praktiseerida, elavad nad "islami/ rahu majas". Leidub koguni üksikuid, ent siiski prominentseid moslemeid, kes kategooriliselt ütlevad: me võime Koraani kohaselt tegelikult *vaid* diasporaas moslemitena elada. Islam kui religioon tuleb islamlikust riigiolemusest täielikult lahutada[8]. (Saumets 2003:15-16)

---

[6] Näiteks Iraak, kus araablaste osakaal on riigis ca 80%, või Saudi Araabia, kus araablaste osakaal on ca 90%, või Egiptus, kus egiptlased (araablased) moodustavad koguni ca 98% elanikkonnast.

[7] Diasporaa – rahva hajutatus võõrsil pärast sunnitud või vabatahtlikku väljarännet oma kodumaalt; sellistes uutes maades elavate inimeste kogum.

[8] Euroislami üks tuntumaid esindajaid, rahvusvaheliste suhete ja islami ekspert Bassam Tibi esindab näiteks juutidele ja moslemitele suunatud teesi, "et konflikt Lähis-Idas on lahendatav üksnes siis, kui religioon on lahutatud poliitikast." Muhammed Salim Abdullah, Islami Arhiivi direktor Soestis (Saksamaa) viitab diasporaale kui *ainsale*

Traditsioonilisele islamile on siiski üdini võõras Läänes juba ammu kasutusel olev idee riigi ja kiriku, religiooni ja poliitika lahutamisest. Siinjuures pole tegemist mitte ainult tagurlikkusega, vaid islami olemusliku ja ülesehitusliku ideega, mis pole siiani muutunud. Kuigi lääne inimesed on kristlusest ja kirikust järjest rohkem eemaldunud, pole selle pärast keegi veel Piiblit ümber kirjutanud. Ammugi ei juhtu seda Koraaniga. Erinevalt kristlusest, millele on teatud sekularism juba eos sisse programmeeritud ning mis vastandas ennast juba alguses maisele riigile (tõsi küll, lähenedes teatud perioodilisusega siiski sellele näiteks hilisantiigi lõpus, kõrgkeskajal või konfessionaalsel ajastul) on islami ülesehitus ja nägemus riigist hoopis teine. (Armstrong 2003:201) Näiteks ei ole klassikalises araabia keeles vastet sekularismi mõistele, kuna selleks pole lihtsalt vajadust olnud. Seetõttu on sekularism ainult Lääne kultuuriruumile omane mõiste, mida on islamisse keeruline, kui mitte võimatu otse üle kanda, tehes seetõttu ka religiooni ja poliitika eraldamise võimatuks, kuna lihtsalt pole, mida üksteisest eraldada[9]. See lahutamine eeldaks väga põhjapanevaid muutusi islami kui religiooni põhimõtetes. Alates sellest, kui kogu üritust juhtis Muhamed, tähendas islam kõikehõlmavalt nii religiooni, kogukonda, riiki, elustiili jne. Teisisõnu: islam ei anna juhiseid mitte ainult spirituaalsetes teemades, vaid ka poliitikas. (Lewis 1993:135-136)

Moslemite jaoks polnud prohvet Muhamedi tegevus väe- ja riigijuhina kõrvalhobi prohvetlusele, vaid ta esindas kõike kolme korraga - Jumalat, riiki ja sõjaväge. Selle idee säilitasid ka temalt võimu ülevõtnud järglased (alguaegadel kaliifid), kes olid koguduse ehk *umma* juhid nii ühispalvusel kui sõjas, ning see on kehtinud tänaseni. Religioonist lähtumise õigsust ja vajalikkust kinnitasid Muhamedi ning tema hilisemate järglaste edu islami impeeriumi loomisel ja jõulisel laiendamisel. Kuna moslemid näevad kõiges Jumala kätt mängus olevat, siis arvatakse, et eduka ekspansiooni ajal oli Jumal sellega rahul, kuidas inimesed järgisid islami põhimõtteid. Tänase islamimaailma viletsust põhjendatakse eemaldumisega puhtast islamist ning Jumala tahtest. Moderniseeruv maailm aga seab ühiskonnale oma tingimused ning riigijuhtidel tuleb tegeleda üha rohkem ilmalike asjadega, eemaldudes samal ajal usujuhi tegevusest, mis on endaga väga palju pingeid kaasa toonud. (ibid.:135) Siiski ei võeta üldjuhul poliitilisi otsuseid

---

kohale, kus moslemid täna "tõeliselt Koraani kohaselt elavad ja oma õpetust ellu viia saavad." Religioon, "mida riikide kaudu esindatakse", on "ilma hääleta". Abdullah tugineb omakorda 8. sajandil elanud Abu Hanifa'le, kes on vanima, hanafiidide õiguskoolkonna rajaja islamis: "Maa, millel moslemid elada võivad ja kus nende jaoks eksisteerib õiguslik kindlusetunne, on islamlik "rahu maja", isegi kui see maa ei teosta islami õigust." (tsiteeritud: Saumets 2003:16)

[9] Selle taustal pole imestada, et religiooni ja poliitika lahutamisest kui islami jaoks loomulikust teest räägivad ikkagi eelkõige nn *euroislami* kontekstis euroopalikud moslemid, kes on aktsepteerinud Euroopa valgustuslikku traditsiooni ja sellest tulenevat mõistelisust, läänelikku arusaamu inimõigustest ning on asunud kõrvale tõrjuma islami (algselt) orientaalseid elemente.

vastu ilma usupõhimõtteid järgimata, välja arvatud erandlikel juhtudel.

Islami üldise riigiteooria aluseks on aga šariaat ning lähtumine sellest. Šariaat on islami tsiviil- ja kriminaalseadus, mis on oma kuju saanud juba umbes 10. sajandiks ning mis baseerub neljal alustalal – Koraan, *sunna* (tõlgendamise tava), *idžma* (konsensus) ja *qiyas* (õigusanaloogia). Kahte viimast kasutatakse juhul, kui ei ole võimalik mingit konkreetset situatsiooni kahe esimese abil lahendada. (Waines 2003:313) Šariaat on küll inimeste poolt kirja pandud, kuid Jumala loodud. Kuna islam omistab kõikidele eluavaldustele usulise tähenduse, siis hõlmab šariaat nii usulise käsuõpetuse ja jumalateenistuse korra kui ka juriidilise ja poliitilise elu korraldamist[10]. Šariaat on kodifitseerimata ja seda edastatakse ühelt juristide põlvkonnalt teisele.

Täielik lähtumine šariaadist on radikaalsemate islamifilosoofide arvates kõige puhtaverelisema islamiriigi tunnusjoon. Ka tuntud õpetlane Sayyid Abul A'la Mawdudi on öelnud, et "šariaat on täielik eluskeem ning kõikehõlmav ühiskondlik kord, kus miski pole ülemäärane ega midagi puudu". Seadus katab vihmavarjuna kõiki inimeksistentsi tahke. See ei puuduta üksnes uskliku suhet ainult Allahiga, vaid ka usklike omavahelisi suhteid ning islamikogukonna suhteid teistega." (Waines 2003:314) Šariaat on moslemite arvates hea abiline erimeelsuste ja kahtluste lahendamisel. Ühesõnaga, järgides šariaadi seadusi, teed sa samuti, nagu oleks samas olukorras käitunud Allah või Muhamed (Ridgeon 2003:272).

Sellest seadusest tulenevalt ei saa aga riiki ja usku teineteisest lahutada, kuna riigi tegelik valitseja on Allah ning eraldamine tähendaks religiooni eemaldamist Jumalast. Kõik, kes aga valitsevad maa peal, on tema asendajad (kaliifid) ehk "käepikendused". Nad on aruandekohuslased Jumala ees. Valitsejatel on küllaltki piiramatu võim, aga seda ainult Jumala seaduste piires. (Barber 2006:219-220) Ajaloost võib tuua näiteid, kus rahvas kannatab välja valitseja despootlikkuse ja muud totrused seni, kuni ta läheb usutavade kallale. 1960. aastal tuli Tuneesia president Bourguiba välja enda arvates leidliku ideega lõpetada riigis ramadaani pidamine, sest kuuajalise paastu tulemusena kannataks riigi niigi vilets majandus. See aga ületas tõsiuskliku rahva jaoks kõik taluvuse piirid, sest valitseja läks islami usu alustalade kallale, ning rahva pahameel ei lasknud ennast kaua oodata. See on vaid üks näide, kus muidu ilmalikku liini ajavad valitsejad ei saa šariaadi põhimõtetega täiesti vastuollu minna. (Lewis 1993:149)

Mõtteviis, mille kohaselt Koraan ja šariaat annavad vastused nii elu kui poliitikat hõlmavatele küsimustele, on islamimaailmas laialt levinud. Ometi on ajalugu näidanud, et elu on

[10] Seadus jaguneb seetõttu kaheks suureks valdkonnaks: 1) inimese ja Jumala vahelised suhted; 2) inimeste omavahelised suhted. Eristatakse individuaalseid kohustusi, mida inimene peab üksikisikuna järgima, ning ühiseid kohustusi, mis hõlmavad inimeste tegutsemist ühiselt. (Schimmel 2001:62-63)

oma olemuselt palju keerulisem ja võimalusterohkem ning alati ei piisa Koraanist või pärimustest. Hea näide on kohtute[11] töö, milles ainult Koraani ja pärimuste kasutamine piiraks efektiivset tegevust. Seetõttu kasutatakse Koraani ja pärimuste täiendamiseks *idžma'd* ja *qiyas'i* . Kohtuotsuse õigsuse peamiseks tõenduseks võib olla pretsedent, mis on fikseeritud Koraanis kui kõrgeim tahe, või *hadith*'ides kui Saadiku korraldus, või esimeste kaliifide praktikas kui fakt moslemite kogukonna konsensusest (*idžma*), või autoriteetsete *faqih*'ite, šariaadi tundjate üldtunnustatud arvamus, kas otsustamisel võib kasutada üht või teist analoogiat (*qijas*), mis sisaldub eelnimetatud allikates. Sama loogikat kasutatakse ka poliitika vallas. (Irmijajeva 2002:146) *Idžma* oli islami esimestel sajanditel seotud teatud loomingulisusega, kui õpetlased ühiste arutluste kaudu lahendusi otsisid. Kuid juba 10. sajandi paiku tekkis teatud tardumus ning õpetlased jäid juriidiliste lahendite otsimisel ilma Koraani ja traditsiooni *vaba* uurimise õigusest. Kehtima hakkas põhimõte: kuidas asi on *idžma* abil otsustatud, nii see ka peab jääma. Seetõttu on islami õiguses palju keskajast pärinevaid arusaamu ja tavasid, mida eelkõige Türgi ja Egiptuse islami modernistid on püüdnud sel moel muuta, et nad on pöördunud tagasi Koraani ja pärimuse juurde ning püüdnud allikaid uuesti vahetult tõlgendada. (Schimmel 2001:62)

Lähtumine religioonist on Lääne arusaamade järgi teokraatliku riigi tunnus, millekohaselt kirik sekkub poliitikasse ja igapäevast elu-olu korraldatakse religioonist lähtuvalt (Vääri *et al* 2000:982). Kuid siinkohal oleks vale paralleele tõmmata islami- ja läänemaailmas kehtivate valitsemise tavadega. "Riik, mille ülim valitseja on Allah, pole siiski teokraatlik selle mõiste kristlikus tähenduses. Koraani järgi on Allah määranud kogu inimkonna oma asemikuna maad valitsema; inimlik valitseja annab ühelt poolt aru Allahile ja teiselt poolt oma kogukonnale. Valitseja, kes peab toimima vastavalt šariaadi nõuetele, saab valitseda ainult oma kogukonna nõusolekul. Teda võib ametist kõrvalda juhul, kui tema valitsus ei ärata usaldust. Siit lähtub teine islamiriigi põhimõte – *šura* (konsutatsioon, nõupidamine), mis tagab šariaadi piirides kogukonna asjade üle inimliku kontrolli" (Waines 2003:314). Šariaadi järgimine ja kogukonna nõusolek ongi kaks põhilisemat poliitilise võimu legitiimsuse printsiipi islamimaailmas. Nõupidamise kohustus kehtib nii riigipea valiku kui ka kõikide riiklike otsuste puhul.

D. Waines'i kohaselt pole *šura* täpne korraldus muidugi šariaadis määratletud ning vastavad institutsioonid sõltuvad ajast ja kohast. Nõuandev organ toimib otsekui rahva kehastus. Moslemi Vennaskonna liider Al-Banna nimetas valitseja ja valitsetavate suhet "ühiskondlikuks

[11] Islami vaimulikke kohtunikke nimetatakse *qadi'*deks. Nende ülesanne on jälgida seaduse elluviimist, *mufti* (seadusetundja vaimulik) sätestab oma otsusega (*fatwa*) ühe või teise tegevuse usulise aluspõhja (Schimmel 2001:63).

leppeks" ja Mawdudi kirjeldas islami poliitikat "teodemokraatiana". Kindlasti ei näinud kumbki ette, et nõupidamise kohustus oleks hõlmanud ainult traditsioonilist *'ulama'*d ehk õigusetundjate seltskonda. Seega tugineb islamiriik Allahi suveräänsusele ja inimeste valitsusele. Kuigi inimlikku seadusandlust ei välistata, hoiab ususeadustik seda õigel teel. Islami riigi valitseja peab olema mees, moslem, tundma seadust ja – mis veelgi tähtsam – olema õiglane, vooruslik ja jumalakartlik. (Waines 2003:315)

Tänapäevane islamiriik on aga üldjuhul tõsises identiteedikriisis, kuna üritatakse kokku sobitada sobitamatut ehk üheselt üle kanda Lääne valitsusmudelit ja elustandardeid. Selleks, et ajaga kaasas käia, on islamiriigid sunnitud kasutusele võtma ainsa saadaval oleva (ning praktikas toimivad) majandusliku ja sõjalise edu ning demokraatia etaloni - Lääne oma. Kõik oleks korras, kui see etalon põhineks islami traditsioonidel, kultuuril ning usutavadel, või vähemalt suudaks nendega arvestada. Kuid paraku nii see ei ole. Teine kergendav asjaolu oleks pikemaajaline kohandumine, kuna sajandite vältel inimestes juurdunud tavad ja harjumused niisama lihtsalt kuhugi ei kao. Selliseks pikaajaliseks protsessiks aga ei ole tänapäeva kiiresti muutuvas ja globaliseeruvas maailmas aega, kuna tehnoloogiliselt ja majanduslikult on islamiriigid edukatest lääneriikidest niigi silmnähtavalt maas Samas aga on islamimaades väga arvestataval jõupositsioonil (sageli äärmuslikud) usuringkonnad, kes mõistagi ei ole huvitatud oma mõjujõu kaotusest ning rõhuvad riigiloomes ja –korralduses jätkuvalt islami seadustele ja tavadele.[12].

1.3. Islamiriigi teoloogiline idee

Erinevatel aegadel esilekerkinud islamistlikud liikumised on soovinud luua ühtset islamiriiki, mis hõlmaks tervet maailma (*dar al-islam*). Ka tänastel pommiplahvatuste ja muude terroriaktide korraldajatel on reeglina sama taotlus - luua šariaadil baseeruv teoloogiline riik, mis oma

[12] Islamismi (islami äärmuslust) analüüsides on tõdetud, et sageli on tegu etniliste, sotsiokultuuriliste ja eelkõige majanduslike põhjustega nagu vaesus ja mahajäämus arengus, mis soodustavad – vähemalt retoorikas - religioosselt motiveeritud taotluste idanemist. Islamismi näol on tegu kontseptsiooniga, mis pakub tänastele poliitilistele ja sotsiaalsetele probleemidele lahendusi islami religioossetel alustel. Sealjuures lähtuvad islamistid siiski erilisest islami mõistmisest. Selle mõistmise peamiseks iseloomulikuks jooneks on islamistide kuulutatud *religiooni ja riigi ühtsus*, millest lähtuvalt on islam kõikehõlmav elukorraldus. Kesksel kohal on üleskutse kõikehõlmava islami õiguse, šariaadi, kasutamiseks. Praktikas tähendab see seda: üksikisikute eluviis, eraisikute omavahelised suhted, suhted riigi ja selle elanikega, aga ka suhted riikide vahel peavad olema allutatud šariaadile. Valdkonnad, mis lääneliku arusaama kohaselt on ilmalikud, on islamistide jaoks religioossed. Sellest vaatenurgast on religioon tegelikult ilmalikustunud ja seda kasutatakse pigem ideoloogiana. Islamistid on esiplaanile seadnud ühiskondlikud ja poliitilised mured, usk jääb tegelikult tahaplaanile. (vrd Saumets 2003:14)

mõjuvõimult maailmas oleks midagi Otomani ja Pärsia impeeriumide taolist. See idee on senini jäänud saavutamatuks utoopiaks, kuna islamimaad on lõhestunud tänu erinevate rahvusriikide tekkele ning islamimaailmas üldist aktsepteerimist leidnud juhtriigi puudumisele (Mäe 2004:64). Isegi Egiptuse presidendil Nasseril ei õnnestunud luua ühtset islamiriiki, kasvõi etnilisel baasil. See oli niinimetatud pan-arabismi idee, mis erinevate huvikonfliktide tõttu täiel määral ei teostunud (Lewis 1993:146). Enamik terrorirühmitusi ja radikaalsemaid õpetlasi on veendunud, et Muhamedi ja tema järglaste loodud islamiimpeeriumide hiilgusega sarnanevat riiki on võimalik saavutada ainult Koraani ja *sunna* täpse järgimise ning algse islami juurde naasmisega.[13]

Teoloogilise islamiriigi põhiprintsiip on lähtumine religioonist ning kõikide eluvaldkondade seostamine usuga (Mäe 2004:65). Islamistlikke liikumisi on eriti ärritanud mõte läänelikust religiooni ja riigi lahutamisest ning naiste emantsipatsioonist ja võimulepääsemisest. Kui Lääne puhul iseloomustavad sellised nähtused demokraatlikku valitsemisviisi, siis islamimaailmale on need olemuslikult võõrad nähtused. Esimene etapp islamimaailma lahustumisel Läänega on sekularismi esiletõus. Sellest lähtuvalt oleks teiseks etapiks naiste eemaldumine islami peremudelist ning tõusmine jõupositsioonidele nii kodus kui ühiskonnas üldiselt. Ühele tõsiusklikule moslemile on selline mõte õõvastav või siis vähemalt harjumatu. Moslemi vaimulike ja radikaalsemate õpetlaste arvates on ideaalne valitseja see, kelle puhul on täidetud järgmised tingimused – ta on mees, moslem ja ideaaljuhul ka vaimulik. (Waines 2003:315) Lääne mõistes tähendaks see midagi seesugust, mida keskajal tunti *vaimuliku vürstiriigi* all: meessoost piiskopil oli nii vaimulik kui ilmalik võim, ta oli oma piirkonna kõrgeim vaimulik ja suveräänne maaisand ühes isikus.

Islamimaailmas oli selline ilmaliku ja vaimuliku poole ühendamine valitseja isikus tuntud Muhamedi ja talle järgnenud kaliifide ajal ning üldjoontes kehtiv kuni 16.-17. sajandini, mil kalifaatide aeg Osmanite vallutuste läbi ümber sai. Siiski pidasid näiteks Osmanite sultanid end hiljem alati kaliifideks, kuni see amet taandus esmalt pelgalt usujuhi ametiks ning 20. sajandi algul Aatatürki refornidega üldse ära kaotati (Schimmel 2001:68-69). Kuna islamiimpeeriumid olid läbi keskaja ning ka veel uusajal (Osmanid) väga võimsad, siis tänapäevase mahajäämuse taustal tundub selline idee järjest rohkematele moslemitele meelpärane olevat.

Kuigi Koraanil ja *sunna'*l baseeruv ühiskond on Lääne mõistes demokraatia-puudulik, siis lähtuvalt moslemite teistsugusest maailmanägemusest on see ometi küllaltki demokraatlik. Seda

[13] See, mida "tõelise islamina" kuulutatakse, on aga tegelikult tihti pigem islami individuaalne tõlgendamine, mis tugineb valitud Koraanisalmidele ja prohveti ütlustele (*hadîth*).

seetõttu, et ideaalis peab valitseja rahvaga nõu ega loo seadusi oma äranägemisel, vaid kasutab ühtmoodi koos alamatega Jumala poolt tehtud seadusi. Teisele *inimesele mitteallumine*, sest ühiselt allutakse *Jumalale*, on moslemite arvates suur privileeg Lääne ees.

Samuti on moslemile oluline meeldida Allahile. Kui Lääne inimese soovid-tahtmised piirduvad siinpoolses maailmas enamasti materiaalsete vajadustega, siis moslemil on "tagataskus" veel üks soov - mitte sattuda Jumala viha alla, vaid pälvida Allahi silmis armu. Vihast pääsetakse ja armu leitakse vaid šariaadi täpse täitmise ja Muhamedi ütluste järgimisega – kuigi moslemid on taibanud, et šariaadi järgmine täies ulastuses on praktiliselt võimatu. Tähtis on seadusega ettenähtud kohustuste tunnistamine, isegi kui nende täitmine alati ei õnnestu (Schimmel 2001:63).

Õigetel alustel islamiriigi loomise on endale südameasjaks võtnud paljud islamistlikud rühmitused, kelle eesmärgiks on luua rangelt Koraani ja selle tõlgendamise traditsiooni järgiv islamiriik. Hoolimata nende ühistest eesmärkidest, kasutavad nad mõjule pääsemiseks erinevaid meetodeid. (Mäe 2004:74) Selleks ei põlata ära ka terrorit ja vägivalda, olles seetõttu sattunud vastuollu nii lähteriigi[14] kui ka muu maailmaga. Tuntumad neist on Al-Qaida, Taliban, Moslemi Vennaskond, vahhabiidid. Kõige paremini neist on oma ideede elluviimisel läinud vahhabiitidel, keda on läbi aegade tunnustatud Saudi Araabia valitsejate poolt.

Käesolevas peatükis on esitatud väga üldine nägemus teoloogilise islamiriigi ideest. Tegelikult varieerub see paljudes detailides ning ilmselt ka seetõttu pole suudetud ühtset ja täielikult islamil baseeruvat riiki luua. Senine ebaedu on põhjustatud ka keskse jõu puudumisest, mistõttu islamimaailma liidriks pürgivad riigid nagu Saudi Araabia, Pakistan, Iraan, Türgi ja Egiptus peavad pidevalt omavahel võistlema mõju pärast islamimaailmas. Sellest hoolimata ei oma täna ükski neist sellist positsiooni, et suudaks reguleerida islami-siseseid konflikte ja ükski neist ei ole võimeline ka käituma otsustavalt islami kasuks, kui tekivad konfliktid islami ja mitte-islami osapoolte vahel. (Huntington 1999:338) Samuti seab puhta islamiriigi ideele omapoolsed piirangud globaliseeruv maailm, mis hetkel juhindub aga Lääne mõjudest.

1.4. Kokkuvõte

Igasugused läänelikud riigikorralduse ja valitsemise muutmiseks suunatud reformid

[14] Islamistid on sageli sõjajalal ka oma kodumaa valitsustega (näiteks Türgis, Egiptuses ja mitmes Põhja-Aafrika riigis), kellele heidetakse ette islami eeskirjade unarusse jätmist. Mõnedes riikides võivad islamistid ametlikult organiseeruda ja legaalse opositsiooni moodustada või koguni vastutuse riigi valitsemise eest enda kanda võtta.

islamimaailmas on määratud läbikukkumisele, kuni ei muudeta üksteist toetavaid traditsioone ja religiooni. Eelpool toodust on näha, et näiteks perekonnamudelit muutmata ei ole võimalik islamiriiki Lääne mõistes moderniseerida. Traditsionaalse perekonnamudeli muutmine eeldaks Koraanist möödaminekut või vähemalt selle läänelikku interpreteerimist. Traditsionalistidena ei soovi moslemid, eriti valitsev eliit, üldiselt oma ellu filosoofilisi muutusi. Erilist vastumeelsust lääneliku mõttemaailma vastu näitavad üles usuautoriteedid. See on ka tegelikult mõistetav, sest traditsioonidest kinnipidamine ja selle jälgimine on nende leib. Paraku aga ei suuda tänases kiiresti muutuvas maailmas, mis esitab väärtushinnangutele pidevalt uusi väljakutseid, Koraan ja šariaat siiski kõigele vastust pakkuda. Usulised autoriteedid ja islamistid püüavad aga lohutust leida möödanikust, mil moslemite religioossuse tippaegadel õitsesid ka islami impeeriumid, viidates inimeste ärapöördumisele Jumalast, mis on kaasa toonud Jumala viha tema *umma* peale. Selline vastuvoolu ujumine (tagasi aluste suunas) aga tekitab pingeid islamiühiskonnas, kus valitseb siiski segadus väärtuste valiku suhtes. Islami moderniseerimise juures on olulisteks võtmesõnadeks naised ja haridus. Kuna islam on väga mehekeskne religioon ning Koraan kinnitab ühiskonna niisuguse ülesehituse õigsust, siis on haritud naistel islamitraditsioonide lõhkujana oluline roll täita.

2. UUENDUSED

Kuigi moslemid peavad Koraani ja šariaati tervet eluskeemi hõlmavaks, ei ole need siiski suutnud katta kõiki elu aspekte, vähemalt tänases kiirelt muutuvas maailmas. Traditsiooniliste moslemite arvates piisab inimeste elu korraldamisel Jumala ilmutusest Muhamedile 7. sajandil, mis on ja jääb ka viimaseks ning lõplikuks ilmutuseks[15]. Tegelikult on aga uuendusi nii valitsemise kui ka ühiskonna korralduses läinud pidevalt vaja, eriti viimastel sajanditel. Moderniseerimiseks on üritatud kasutada nii Lääne mudeleid kui ka Koraani avaramat, vajadusel ka allegoorilist interpreteerimist. Selline niiöelda kahe süsteemi paralleelne arendamine on aga tekitanud ühiskonnas konflikte läänemeelsete ja traditsionalistide vahel.

Peamised ühiskondlikud valdkonnad, mis nõuavad uuendusi või siis uutmoodi suhtumist, on demokraatia üldiselt ning selle põhikomponent - sooline võrdõiguslikkus. Viimasest lähtub aga ühiskonna sekulariseerumine. Islamimaailmal on valida vastavate uuenduste läbiviimise ja algse islami külge klammerdumise või selle juurde naasmise vahel. Esimese valiku korral peavad nad paljuski oma traditsioonidest loobuma või neid uute oludega kohandama ning religiooni senisel määral avalikust elust välja tõrjuma, saades lihtsustatult öeldes vastu lääneliku majandusõitsengu ja heaoluühiskonna. Teise variandi puhul võivad nad olla jätkuvalt uhked oma traditsioonide jätkusuutlikkuse üle. Samas peavad nad aga leppima sellega kaasneva ühiskondliku ja majandusliku stagnatsiooniga.

2.1. Lääne väärtuste pealetung

Pidevalt kostub islamimaailmast nurinat läänelike küsitavate väärtuste pealetungi kohta. Kui jälgida selle pilguga massimeediat, siis peaaegu igal päeval võib leida uudise või arvamusloo, kus mõni fundamentalistliku rühmituse liider kurdab läänelike mõttemallide ja väärtushinnangute pealetungi üle või mõne islamiriigi liider avaldab rohkemal või vähemal määral diplomaatiliselt oma arvamust demokraatia "importimisest"' islamiriikidesse ja sellega kaasnevatest

[15] See arusaam on sundinud tänapäeva kontekstis islami õpetlasi väitma, et Koraanis peavad sisalduma ka uusaja teaduse kõik saavutused ning tõeline religioon ei saa vastuollu minna tõelise teadusega. Kui ollakse veendunud, et mingi teaduslik käsitus, mida on raske ühildada islami õpetusega, on tõene, siis ei mõisteta väidetavalt õigesti Koraani ja pärimust. Nii on ka väidetud, et Jumala loodud nähtav maailm (the work of God) ei saa olla teistmoodi kui Koraani kaudu ilmutatud Jumala sõna (word of God). (Schimmel 2001:50)

probleemidest ning kahjudest. Ühesõnaga: islamimaalima autoriteetsed liidrid tunnevad pidevalt selle üle muret. Kui vaadata olukorda üldiselt, siis jääb esmapilgul suhteliselt selgusetuks, milles peituibtegelik probleem ja missugustest väärtustest jutt käib?

Tegelikult ulatuvad kristliku ja islamimaailma konfliktsed kokkupuuted kaugele ajalukku. Mõlemad religioonid, olles läbinud oma ajaloo vältel tõuse ja mõõnasid, on mõjutanud erinevatel aegadel teineteist (Mäe 2004:63). Käesoleva alapeatüki pealkiri kajastab tänast olukorda, kus mõjutajaks või domineerivaks pooleks on Lääs. See ei ole aga alati nii olnud. Mitme sajandi vältel keskaja lõpuni ja uusaja alguseni oli jõupositsioonil just islamimaailm. Poliitiline langus tabas islamimaailma alles 17. ja 19. sajandi vahel, mis tõi kaasa ka vaimse stagnatsiooni (Schimmel 2001:30). Jõuvahekordade muutumine tehnoloogiliselt ja ka poliitiliselt enamarenenud ja domineeriva Lääne kasuks on aga tekitanud islamimaailmas korduvalt vastureaktsioone erinevate radikaalsete liikumiste näol. Nende eesmärk on Lääne mõjude vähendamine ning lõpuks islami kehtestamine terves maailmas. Kuigi radikaalsed islamistid eitavad avalikult vajadust lääneliku modernismi järele, kasutavad nad siiski – sageli endale teadvustamata - läänelikke hüvesid nagu usu- ja sõnavabadus, infotehnoloogia võimalused, juurdepääs kõrgel tasemel haridusele, teadussaavutused jms. Sellest hoolimata on säilinud ja isegi süveneb suhtumine lääneriikidesse kui vaenlase võrdkujusse, mida võib kohata pea kõikides islamiriikides. Samas aga ei põlata Läänt ära strateegilise liitlasena, kui selleks peaks vajadus tekkima[16]. (ibid.:64)

Lääne mõju islamimaailmas pole mingi kaugesse minevikku jääv nähe. Lääne huvid ja sellega ka mõjud hakkasid islamimaades järsult tõusma 18. sajandil, mil Lääne industriaalühiskond vajas oma tööstusele üha rohkem toorainet ja uusi turge. 19. sajandiks olid aga moslemid võimetud pidurdama lääneriikide majanduslikku ja ka kultuurilist pealetungi, mis omakorda taaselustas moslemite vaimusilmas omaaegsed ristisõjad. (Waines 2003:280)

Kuigi Otomani impeerium üritas ennast kiiresti kaasajastada, ei andnud see siiski loodetud efekti. Läänega edukaks konkureerimiseks ei piisanud pinnapealsetest uuendustest ehk pelgalt uue tehnoloogia kasutusele võtmisest. Selleks oleks tulnud teha põhjapanevaid ühiskondlikke, majanduslikke, religioosseid, vaimseid, poliitilisi ja intellektuaalsed struktuurimuutusi[17]. See aga oleks nõudnud islami kui religiooni reformimist ja

[16] Heaks näiteks on siinkohal Saudi Araabia, kus ühiskond on selgelt traditsionalistlik, kus toetutakse islami religiooni alustele ja avalikus elus praktiseeritakse šariaati, aga välispoliitilises plaanis ei pöörduta Lääne vastu, vaid ollakse strateegiliseks partneriks nii majanduses kui ka rahvusvahelises poliitikas.

[17] Türgis 1920ndatel aastatel Atatürki poolt läbiviidud revolutsioonilised reformid (riigiasutuste ja kogu ühiskondlik-poliitiliste suhete ja elulaadi ilmalikustamine ja moderniseerimine, ilmaliku hariduse kehtestamine, ladina tähestiku

ümberkorraldamist, mis aga paljude usujuhtide arvates oleks hoopis tagasikäik olnud. "Valgustuslik" Lääs aga läks oma rada. Tänu tehnika ja teaduse arengule ei paistnud Lääne inimestele maailm enam igaveste seaduste kütkeis olevat. Valitsejad ei lasknud ennast enam usutõdedel ja -nõuetel piirata ning nõudsid kiriku taandumist avalikust elust erasfääri (mis muidugi ei takistanud ka edaspidi vajadusel religiooni kasutamast poliitika teenistuses). Aset leidnud muutused ja arengud tekitasid Lääne tsivilisatsioonis üldise võitmatuse tunde.

Samuti erines uuenduste läbiviimise tempo tunnetuslikult, mida näiteks ameeriklased ja eurooplased said ise dikteerida, moslemid aga mitte. See aga tekitas moslemites masenduse ja lootusetuse tundeid, et esiteks ei suudeta ise oma saatust valitseda ning sellele lisaks tuleb oma senine elukorraldus vahetada Lääne oma vastu. Paljud islami õpetlased on avaldanud arvamust, et islamimaailm peab moderniseeruma lähtuvalt oma kultuurist ja religioonist, mis aga on arengut pigem pidurdanud. Samuti pole islamimaad suutnud seni enda jaoks lahti mõtestada seda, kuidas sai sügavalt religioosne islami *umma* langeda sekulaarse Lääne võimu alla. (Armstrong 2003:183-200)

Kuigi tuntakse muret süveneva läänestumise pärast, ei paista moslemitel olevat suuri probleeme Lääne tehnoloogia ja muude läänelikule tarbimisühiskonnale iseloomulike asjade ülevõtmisel. Seetõttu jääb justkui mulje, et pidevalt üritatakse matkida Lääne elustiili ja väliselt on otsekui kõik korras. Kui aga mängu tuleb läänelik suhtumine näiteks naistesse ja nende õigustesse või üldisemas plaanis poliitika ja religiooni lahutamine, avastatakse äkki, kui väärtuslikud on siiski põlised traditsioonid – seda eriti usutegelaste ja meeste arvates. Siinkohal aga tekibki vältimatu kokkupõrge Lääne demokraatiamudeli maaletoojate ja islamimaailma vahel.

Lääne suurimaks mõjuks islamimaailmale ongi sekularismi levik ning sellest lähtuvalt ka naiste esiletõus ühiskondlikus elus, mis omakorda annab jällegi hoogu juurde ilmalikustumisele. Selline areng viib vaikselt, aga kindlalt moslemite eemaldumisele traditsioonidest ja religioonist ning usujuhtide ja ka meeste mõjuvõimu vähenemisele ühiskonnas.

Selle üle, millised siis on need Lääne mõjud, mis tekitavad islamiühiskonnas tegelikult konflikte, on palju vaieldud. Peamiselt nähakse konflikte tekkimas religioossel pinnal. Ka S. P. Huntingtoni tsivilisatsioonide kokkupõrke teooria keskendub religioossetele konfliktidele, mille

---

ja euroopaliku riietuse kasutuselevõtmine, kalifaadi likvideerimine) tähendasid just selliseid struktuurimuutusi. Reformid seadsid eesmärgiks täieliku eemaldumise islami minevikust, kuid need reformid jäid siiski poolikuks ja tänane väliselt sekulaarne Türgi pole kõigest hoolimata muutunud lääne mõõdupuude järgi demokraatlikuks ja läänelikuks riigiks, mida kiputaks avasüli näiteks Euroopa Liitu vastu võtma.

lähemateks põhjusteks peetakse selle teooria raames islami kui religiooni eripärasid seoses majanduslike ja poliitiliste arusaamadega. Konflikti eskaleerumiste ja rahunemiste põhjustena toob S. P. Huntington esile demograafilised, majanduslikud ja tehnoloogilised muutused. Teisisõnu: majanduslanguse ja demograafiliste plahvatuste järel tekib hulganisti oma eluga mitte-toimetulevaid noori, kes on äärmuslastele "kerge saak". Samuti ei ole S. P. Huntingtoni arvates islamis läänelikule demokraatiale omaseid alusväärtusi. (Huntington 1999:267-278)

Selline arutluskäik ei ole kindlasti vale, aga jätab ometi mängust välja ühe arvestava mõjuteguri - haritud naised ehk täpsemalt väljendudes soolise võrdõiguslikkuse. See tegur aga annab läänestumise ja sekularsiseerumise nõiaringile ainult hoogu juurde. Huvitava mõttearendusega on välja tulnud Ronald Inglehart ja Pippa Norris, kes väidavad, et tegeliku tsivilisatsioonide kokkupõrke peapõhjuseks on seoses läänestumise ja ilmalikustamisega islamiühiskonnas esile kerkivad naised ning sellest tulenevalt sugudevahelise võimujaotuse konflikt. Nad küll nõustuvad Huntingtoniga, et kultuur ja religioon mängivad inimeste mõtlemises väga suurt rolli, aga keelduvad väitest, mille kohaselt lõhe Lääne ja islami vahel on tingitud ainult poliitilistest väärtustest, nagu näiteks demokraatia kui süsteemi sobimatus islami ühiskonnale. Nende uurimuse kohaselt pooldavad demokraatiat kui kui poliitilise korra vormi enamik maailma riike, isegi islamiriigid. Tegelik pilt aga hakkab selguma siis, kui pöörata lähemalt tähelepanu demokraatiale omastele alusväärtustele. Siis tuleb välja ka suhtumine soolisse võrdõiguslikkusesse, mis stabiilsetes Lääne demokraatiates on juba küllaltki tavaline nähtus. Lühidalt võib öelda seda, et islamimaailmal ei oleks midagi Lääne demokraatlike mõjude vastu, kui selle mõningad põhikomponendid ei hakkaks lagundama sajandeid kestnud ühiskondlikke tavasid, sealhulgas ka meeste võimu. (Inglehart, Norris 2003:63)

Nagu näha, võib Lääne mõju väljenduda erinevatel viisidel. Mõningad neist on täielikult aktsepteeritud (Lääne teaduse ja tehnoloogia saavutused), mõningad tingimustega aktsepteeritud (vajadusel tihe koostöö liitlastena ühise vaenlase vastu või ühise eesmärgi nimel), mõningad aga lausa vastuvõetamatud ja konflikte põhjustavad (ühiskonna sekulariseerumine ja naiste jõupositsioonile tõusmine). Järelikult ei saa üldistada moslemite põhimõttelist negatiivset suhtumist Lääne mõjusse, samas kui ägeda vastureaktsiooni tekitavad selle mõningad, kuid siiski fundamentaalsed komponendid.

2.2. Islami demokraatia

Mis on demokraatia ning kas Lääne demokraatiamudelit on üldse võimalik üle kanda islamiriikidesse? Põhimõtteliselt on see isegi võimalik, kuid teatud eranditega või siis seda islami traditsioonidega kohandades, misjärel see siiski kaotaks oma tavapärase olemuse ja tunnused tänapäeva Lääne inimese silmis. Palju on vaieldud sel teemal, kas islam ja demokraatia on ühildatavad. Suur osa moslemeid väidab, et põhimõtteliselt on, aga seda tuleks teha lähtuvalt islamist ning muudest sellega seotud traditsioonidest. Samas leidub ka neid, kes arvavad, et need kaks asja vastanduvad teineteisele. Demokraatlik valitsemine aga eeldab demokraatlikku poliitist kultuuri ja vastupidi. Louay Safi arvates rõhutab islam normide ja ideaalide kogumina inimeste võrdsust ja valitsejate aruandekohustust rahva ees ning seetõttu on islam täiesti ühilduv demokraatiaga (Handwerk 2003).

Demokraatiat on defineeritud väga mitmeti ning ühtset vastet sellele mõistele ei ole suudetud leida. Arvatakse, et demokraatia olemust peaks hindama lähtuvalt ajast, kohast ja kultuurist. Kuid siiski on olemas üldised demokraatiale esitatavad nõuded: mitmeparteilised valimised, üldine valimisõigus, võimude lahutatus, valitsemine seaduste järgi ning inimeste võrdõiguslikkus. (Beetham, Weir 1999:7)

Kuna islam on usk, mis oma olemuselt ja algupäevist saati on väga tihedalt poliitikaga seotud (juba Muhamed oli mitte ainult usujuht, vaid ka poliitiline liider), siis on selline võimude lahutatuse printsiip islami kontekstis võimatu. Üldjuhul on islamiriikides eelpool nimetatud demokraatia tingimused täidetud, kuid selgelt vajaka jääb võimude lahutatusest ja soolisest võrdsusest. Islamimaailmas mängib võimu "esimest viiulit" jätkuvalt religioon, mis nõuab ilmalike seaduste lähtumist šariaadi põhimõtetest. Selline suhtumine seob nii mõnegi ilmaliku konstitutsiooni käed. Näitena võib tuua Afganistani viimase põhiseaduse, mis oma sisult on mõneti isegi demokraatlikum ning vabameelsem kui selle mõned Lääne analoogid. Selles on küllaltki suurt rõhku pandud naiste õiguste parandamisele ning ilmalike tsiviilvõimuorganite töö tõhustamisele (CNN, kodulk., 15.06.2006). Kuid tegelikkuses kehtib seal vankumatult edasi kohalike religioossete hõimupealike võim ning viimasel ajal on taas mõnes piirkonnas pead tõstmas ka äärmuslik Taliban. Uus põhiseadus ei muuda tegelikult midagi suhtumises naistesse ja olukord pole sisuliselt muutunud ka pärast Talibani kukutamist, sest sealne laialt levinud naiste väärkohtlemine ei ole üksnes Talibani vili, vaid lähtub suuresti varasemast kohalikust kultuurist ja selle suhtumisest naistesse ning seal tavaks olevast peremudelist. (Chesler 2006)

Teine teema on rahva osalemine poliitikas. Kuigi rahval on see võimalus olemas, ei ole see demokraatlik osalemine Lääne arusaamade järgi. Näiteks Egiptuse Keskpartei juht Abdel al-Maadi on öelnud: "Koraanis on põhimõtted, mitte seadused. Seadused on rahvas ja rahvas teeb seadusi." Kuid Iraani põhjal saab tuua näite, kuidas "kaasata rahvast valitsemisse". Selleks, et saada valitud sealsesse parlamenti, peavad kandideerida soovijad sooritama usunõukogu poolt läbiviidava kompetentsustesti. Ainult testi edukas sooritamine avab võimaluse kandideerimiseks ning rahvas saab siis "heakskiidetud" kandidaadi poolt hääletada. Usunõukogu koosneb ise kaheteistkümnest liikmest, kellest kuus liiget määrab nõukogu juht otse ning ülejäänud kuus peakohtunik parlamendi kinnitusel. Peakohtunik ise aga on ametisse määratud usunõukogu juhi enda poolt. (Ebadi 2006) Valitsuse aadressil tehtud kriitika aga pööratakse kriitikaks islami enese vastu. Niisugune käitumine tähendab aga vastuhakku Jumalale, mida tuleb karistada. Selline on demokraatia "Iraani moodi". Ühtlasi ilmestab see näide kujukalt, kuidas islamimaailmas on religioonil ja poliitikal omavahel väga tugev ajalooline side, etendades väga olulist rolli poliitilise kultuuri kujundajana.

"Suhted islami ja demokraatia vahel tänapäevases maailmas on küllaltki keerulised. Islamimaailm ei ole ideoloogiliselt ühtne. Selles esineb lai vaadete erisus alates ekstremistidest, kes eitavad seoseid islami ja demokraatia vahel kuni nendeni, kes vaidlevad vastu sellele, et islam nõuab demokraatlikku süsteemi. Nende kahe äärmuse vahele jääb nende inimeste arvamus, kes arvavad, et islam toetab demokraatiat, kuigi riik, kus nad elavad, ei ole määratlenud ennast islamlikult." (Esposito, Voll 2001)

Paljude autoriteetsete Lääne mõtlejate arvates on just demokraatia puudumine see, mis tekitab islami regioonis rahutusi ja ebastabiilsust. Islamimaailmas ollakse nõus sellega, et valitsus peaks olema demokraatlik, kuid seda ei taheta siiski Läänelt otse üle võtta. Seda tehes kardetakse kaotada oma identiteeti ning samuti Lääne hegemooniat islamimaailma üle. Seetõttu ei ole enamikule moslemitele vastuvõetav, et lääneriigid hakkaksid demokraatlikku ühiskonda islamimaailmas jõuga üles ehitama. Pigem oodatakse lääneriikidelt surveavaldust diktaatorlikele režiimidele.

Pärast 9/11 sündmusi, eelkõige aga pärast Iraagi sõjalist ründamist ning sellega kaasnenud kaost on araabiamaad tõusnud taas läänemaailma tähelepanu keskmesse. Sageli on arvatud, et sealne poliitiline olukord on sedavõrd lootusetu ja ühiskond mahajäänud just islami religioonist tingitud mahajäämuse ning lääneliku demokraatia puudumise tõttu. Islami äärmuslastel, näiteks esiterrorist Osama bin Ladenil, on aga valmis oma vastus. Ta on korduvalt avaldanud arvamust, et araabiamaade peamine häda seisneb selles, et nad on liiga vähe islamlikud. Moslemeid päästab

üksnes tagasipöördumine usu aluste juurde. Demokraatia, mida islamimaailmas iga hinna eest sisse viia püütakse, on läänemaailma väljamõeldis. Sellega kaasnev vabadus ja sallivus laostab ühiskonda ja põhjustab amoraalsusi. Tema kujutlusis on eelkõige araabiamaades valitsevate (jumalatute) režiimide kukutamine ja islami seaduste alusel toimiva islamiriigi rajamine, mis sarnaneks esimesele Araabia kalifaadile või siis Talibani Afganistanile. (Zakaria 2005:125-126)

M. Tessleri, M. Moadelli ja R. Ingleharti poolt läbi viidud uurimuse kohaselt toetab rohkem kui üks kolmandik iraaklastest demokraatlikku poliitilist süsteemi. Seejuures kerkib üles küsimus, kas demokraatia peaks olema ilmalik või islamlik. Siinkohal domineerivad religiooni ja valitsuse sidususe toetajad, lootes niiviisi šariaadi jätkuvale kehtimisele demokraatliku süsteemi raames. Sama uurimuse kohaselt leidis kinnitust fakt, et islamlikku demokraatiat toetades eitatakse samas naiste võrdõiguslikkust meestega. Ilmnes ka islamliku demokraatia pooldajate suurem toetus autoritaarsetele režiimidele. (Swanbrow 2006) Üllar Petersoni arvates on väljend "islamidemokraatia" väga piiratud ja liberaalse demokraatia põhimõtetest sama kaugel kui "nõukogude demokraatia" (Peterson 2006:19) F. Zakaria edastab oma raamatus ühe Araabia poliitika ajaloo asjatundja, Elie Kedourie, arvamust, kelle kohaselt on igasugune poliitiline esindamine, valimiste korraldamine, üldine hääleõigus, poliitiliste institutsioonide allumine seadustele ja reeglitele, mida on kehtestanud parlamentaarne kogu, nendest seadustest kinnipidamine ja kohtuvõimu kaitse nende üle, riigi ilmalikkus ja muu seesugune moslemite poliitilisele traditsioonile võõras (Zakaria 2005:126).

Kuid juba eelpool leidis mainimist see, et islamimaailmas on siiski mõned tavad, mida iseloomustavad demokraatlikud omadused. Üks neist on *šura*, mille kohaselt on valitsejal kohustus rahvaga nõu pidada ja anda aru oma tegudest ja otsustest. Praktikas konsulteerib valitseja siiski pigem oma lähedalseisvate nõunikega kui rahvaga. *Šura* mõte seisneb selles, et kollektiivse otsuse langetamise puhul on õiglase ja parema tulemuse saavutamise tõenäosus suurem ja ühiskondlikult kasulikum kui individuaalse otsuse puhul. Kuid sellest hoolimata vastutab valitsus kõigepealt Allahi ees, seejärel alles rahva ees. Teine tava on *idžma*, mis väljendab moslemite kogukonnas üksmeelt ühe või teise otsuse langetamisel. Selles nähakse alust tänapäevasele demokraatlikule enamusvalitsusele. Mida laiem on konsensus, mida üksmeelsemad on otsused ja seda õiglasem on *idžma* kohaselt nii ühiskond kui poliitika. Kui jätta kõrvale Lääne lisandid demokraatiale, siis on islamimaailmas õiglase valitsemisega justkui kõik korras. Tegelikult ei olegi tähtis see, kas islamimaailmas aktsepteeritakse läänelikku või nende enda mudelit, viimaks maksab siiski see, kas rahvas ise on sellega rahul. Üldiselt ei ole moslemitel (meestel) suurt midagi demokraatia vastu. Ise küsimus on muidugi see, kas sealsed naised ka

sellise demokraatiaga rahul on. Rääkides *šurast,* mille kohaselt valitsus peab nõu rahvaga, see tähendab meestega, tekib ainult küsimus, kas naised ei olegi "rahvas". (Kilp 2003b; vt ka Inglehart, Norris 2003:63)

Tõelise islami poliitilise süsteemi aluseks on valitsemine, mis põhineb šariaadil, lähtudes seeläbi Koraanis ja *sunna'*s väljendatud Allahi tahtest. Seega on šariaadist lähtumine legitiimse võimu alustala nr 1. Ilmalikul isevalitsusel ja terroril põhineval režiimil pole tegelikult islamis kohta. Võim peab alati ellu viima jumalikke seadusi – selles mõttes on tegemist piiratud võimuga. Tegelikkuses võib islamiriikides siiski läbi aegade kohata autoritaarset valitsusvormi, sest juba Koraanist võib välja lugeda autoritaarse juhi mudelit. Moslemite pühakiri on täis näiteid õiglasest kuningast, jumalakartlikust valitsejast ja targast kohtumõistjast. Mõeldes ajale, mil Koraan kirja pandi, ei saagi seal ilmselt teistsugust mudelit olla. Samas ei ole see võimu jumaldamine, mida võib kohata lääne traditsioonis, vaid valitseja vastutus Jumala ja tema seaduse ees ning alamate kohustus talle vaid niivõrd kuuletuda, kuivõrd on valitseja käsud kooskõlas islami seadusega (Zakaria 2005:127).

Islami ajaloos on omamoodi riigiideaaliks olnud *kalifaat*. Kuid vastuolu islami traditsiooniga ei nähta ka selles, kui olukord nõuab näiteks sõjaväelist režiimi, üheparteilist või mitmeparteilist valitsust. Islamimaailmast võib leida vägagi erinevaid valitsusvorme. Näiteks on Iraanis demokraatiasugemetega teokraatia, Otomani impeeriumis oli sultanaat (Brunei ja Omaan on tänaseni sultanaadid), Iraagis oli ja Süürias on tänaseni ühepartei-režiim (araabia-rahvuslikud *Baath*i režiimid), Egiptuses on sisuliselt samuti üheparteirežiim, Pakistanis ja Sudaanis on sõjaväelised valitsused, Araabia Ühendemiraatides ja Kuveidis on emiraadid. Seega on igas moslemiriigis kehtiv just selline vorm "islamiriigist", kuidas seal parajasti islami pärandit tõlgendatakse. Kuid lähtealus (šariaat) ja lõpp-eesmärk (usulis-poliitiline islami kogukond *umma*) on üks.(Kilp 2003b)

Kõigest eelnevast saab järeldada, et islamimaailmas on ka demokraatia võimalik. Vähemalt nii arvavad moslemid ise. Kuid selline islamist lähtuv demokraatia mudel ei sobi paraku Lääne ühiskonna arusaamaga demokraatiast. Üks tõrge tekib Lääne inimesel kindlasti sellega, et kõrgeim riigijuht on Allah, kellel on põhimõtteliselt autokraatlik ja tsentraalne võim ning üksikindiviid ei saa lähtuda ainult oma südametunnistusest ja tõekspidamistest. Lääne inimese silmis tekib vastuolu ka võrdõiguslikkuse küsimuses. Koraan rõhutab, et kõik inimesed ning samuti ka teiste uskude esindajad on võrdsed, kuid siiski rõhutatakse nii meeste kui islami usu ülimuslikkust.

Tänapäeval ei saa ka naisõiguslased aktsepteerida praeguseid islamidemokraatiaid kui tõelisi, seda eelkõige jälgides oma sookaaslaste käekäiku nendes riikides. Isegi kui naistel lubatakse valida ja valitseda, siis saadab seda küllaltki suur diskrimineerimine. Näitena võib tuua viimased Kuveidi valimised, kus paljusid naiskandidaate ähvardati ja ahistati poliitiliselt, kui nad oma kandidatuuri tagasi ei võta. Võttes arvesse islamimaailma religioosset ja ajaloolist tausta, võib öelda, et põhimõtteliselt saab seal kehtida demokraatia, mis on aga ainult sellele piirkonnale omane. Iga poliitiline süsteem vajab vastavat taustkultuuri. Kui selleks taustsüsteemiks on islam, siis ei ole võimalik läänelikku demokraatiamudelit islamimaadesse "istutada".

2.3. Naiste õigused

Kuigi antud töö eesmärk on välja selgitada, milline valitsemisvorm on islamimaailmas üldjuhul kõige legitiimsem, tuleb vaadelda ka valitsetavate olukorda, kellest tegelikult ju võimulolijad sõltuvad ning kelle jaoks nad oma ametikohustusi täidavad. Seetõttu peaks tähelepanu pöörama ka naistele, kes moodustavad riigi alamatest üle poole, ning nende õigustele ja staatusele ühiskonnas. Naistel on suur osa viimasel ajal täie teravusega esile kerkinud võimu legitiimsuse küsimuses. Nagu teada, on islami usujuhte häirinud Lääne kultuuri, filosoofilise ja poliitilise mõtlemise pealetung, millega kaasneb hirm, et sellega kaasnevad muutused islami kultuuris jätavad neid ühel hetkel oma võimust ilma. Samuti on nad läänelike väärtuste vastu häälestanud tavainimesi, kel ei ole Läänest tuleva meedia, meelelahutuse ja tehnoloogia vastu midagi, kuna selle kõige tarbimisel ei pea nad (vähemalt esmapilgul) midagi oma mõtlemises ja käitumises muutma.

Hoopis teised lood on aga Läänest tuleva naise ühiskondliku staatuse mudeliga. Islamiusuliste naiste õiguste ühele pulgale seadmisega Lääne omadega lööks pea peale kogu sealse kogukondliku elukorralduse, mis alates Muhamedist pole tänaseni märgatavalt muutunud. Naistele selliste õiguste andmine muudaks riigivalitsemise traditsioonilisi alused. Teatavasti peab islami kogukonna juht või riigivalitseja peale mitmesuguste positiivsete isikuomaduste ja moslemiks-olemise evima veel ühte omadust - ta peab nimelt meessoost olema. Järgnevalt vaadeldaksegi lühidalt naise staatust ja õigusi läbi islami traditsioonilise käsitluse.

Islamiriikides on naistele põhiõigused tagatud väga erineval määral. Ilmselt kõige demokraatlikum on selles osas sekulaarne Türgi ning kõige traditsioonilisemad Saudi Araabia ja Afganistan (Time Magazine, 10.06.2006).

Ilmeka pildi naiste õiguste tegelikust olukorrast võiks siinkohal tuua Iraanist, mille seaduste kohaselt on naise elu väärtus ainult pool mehe omast. Näiteks autoõnnetuses viga saanud naisele makstakse kindlustusest ainult pool sellest summast, mis mehele. Kohtusaalis on kahe naise tunnistus võrdne ühe mehe omaga. Sealsete naiste jaoks ka lahutusprotsess keeruliseks tehtud. Samuti on usunõukogu poolt tagasi lükatud parlamendis heakskiidetud naiste vastu osutatava vägivalla ja piinamise seadus. (Ebadi 2006) Sarnaseid ja veel drastilisemaid näiteid saaks tuua ka Afganistani kohta, eriti Talibani mõjusfäärist. Kui moslemi naine soovib näiteks liikuda väljaspool kodu, peab tal saatjana kaasas olema mõni meessoost sugulane. Teiseks tingimuseks avalikus kohas käimiseks on kogu keha nõuetekohane riietega katmine. See, kui palju ihust peab olema kaetud, sõltub konkreetsest riigist. (Pruuli 2005:116) Võib üldistades öelda, et islamimaades võib kohata suuri kultuurilisi erinevusi ning suuri erinevusi on ka õiguslikult reguleeritud põhimõtete ja igapäevase praktika vahel.

Islami üldlevinud traditsioonide kohaselt on naise koht olla kodus, hoolitseda seal majapidamise ja laste eest ning kasvatada neist head moslemid. Mehe ülesanne on käia tööl ning muretseda vajalikud ressursid perekonna ülapidamiseks. Ka ei peeta vajalikuks naistele hariduse, eriti kõrghariduse andmist, kuna naine ei saa olla mõni ühiskonnategelane või juhtival positsioonil olev ametnik. Ka on laialt levinud mõtteviis, mille kohaselt on prohveti sõnade järgi naise poolt valitsetav rahvas hukule määratud. (Feldman 2003:63)

Huvitav on täheldada seda, kuidas islami õigus naisi meestega ebavõrdselt kohtleb. Naistel tuleb küll sarnaselt meestega kanda sotsiaalset vastutust ja nad on meestega sarnaselt karistuse ja tasu objektiks, kuid tähelepanuväärsel moel on naiste vastutus seksuaalvaldkonnas suurem kui meestel ning selles valdkonnas kohaldatavad karistused on naiste puhul märksa karmimad. Seda saab seletada lähtuvalt au mõiste erilisest tähendusest ja islamiühiskonnas olulisest murest laste legitiimsuse ja sellest tulenevate õiguste pärast (vara pärimine jms). Seevastu usulistes küsimustes võidakse naiste vastutust näha meeste vastutusest väiksemana, sest tavaliselt ei lähtu naistest islami ühiskonnale selles valdkonnas vahetut ohtu. Traditsiooniline islami abielu- ja perekonnaõigus asetab mehe vaieldamatult soodsamale positsioonile: mehele on lubatud polügaamia, segaabielu, abielu lahutamine, meelevald naise üle. Tütred pärivad vaid poole sellest, mida pojad[18]. Ka niinimetatud vereraha, mida tapetud naise eest kompensatsiooniks makstakse, on umbes poole väiksem kui mehe puhul. (Khoury et al 2001:477) Naine vajab juba

[18] Islamimaailm on rõhutanud, et nende naistel on meestega võrdne pärimisõigus olnud varem kui Lääne naistel. Tegelikkuses on asi võrdsusest kaugel, kuna naised pärivad islami seaduste kohaselt ainult poole sellest, millele on mehel õigus (Feldman 2003:65).

abiellumisel eestkostjat, ta ei tohiks abielluda madalamast seisusest ja mittemoslemist mehega. Mees võib oma naisest lahutada põhjendusi esitamata, vägistamise korral karistatakse meest väga harvadel juhtudel, sest süüteo tõendamine on õiguslikult keeruliseks tehtud (Schimmel 2001:66-68)

Abieluõiguse kohaselt võib mehel olla kuni neli seaduslikku naist, kuid koos liignaistega võib neid üldjuhul olla just niipalju, kui ta neid soovib omada – ainult tingimusel, et ta suudaks nende eest võrdselt hästi ja seisusele kohaselt hoolitseda. Viimane tingimus välistab polügaamia vaesemates rahvakihtides. (Armstrong 2003:51) Polügaamiat on islamimaades jäänud järjest vähemaks, kuid traditioonilistes ühiskondades seda keegi ka ei tauni.

Kuna islamimaailm on patriarhaalne ühiskond, siis valitsev klass, mehed, ei pea eriti vajalikuks naiste staatust muuta. Selline suhtumine ja süsteem saab toimida ainult valdavalt agraarses ja tehnoloogiliselt vähearenenud ühiskonnas. Kuid soov saada osa lääneliku arengu hüvedest esitab väljakutse ka naiste õiguste senisele piiramisele. Võrreldes sajanditetaguse olukorraga on naiste seisund hakanud aegamisi muutuma ning seda eelkõige tänu Lääne koloniaalvõimudele. Esimesed sammud naiste emantsipatsiooni suunas tehti 19. sajandi lõpul, kui islami reformijad hakkasid seadustesse uuendusi sisse viima ning otsisid võimalusi, kuidas kohanda šariaati uute tingimustega. Teostati mitmeid erireforme, mis tegelesid näiteks polügaamia piiramise või kaotamise, abielude riikliku registreerimise, abiellumisea alampiiri, mehi soosiva lahutusõiguse piiramise ning lahutatud vanemate laste eestkoste ja ülalpidamise küsimustega. (Waines 2003:325) Esimesed seadused naiste kasuks on olemas alates 1917. aastast. Reformijate peamiseks argumendiks on olnud see, et klassikalise islami õiguse fikseerimisel tahaplaanile jäänud ning erinevatel põhjustel takerunud naise seisundi parandamist peab tänapäeval “järele aitama” (vrd Khoury et al 2001:479)

Suurim takistus naiste õiguste ja staatuse muutmisel positiivsemas suunas on hariduse vähene kättesaadavus. Vähesele osale naistest on haridus andnud suuremad valikuvõimalused, tänu millele on muutunud ka nende arusaam oma kohast elus. Eriti suuremates linnades üritavad naised jõuda baaskirjaoskusest kaugemale ning läbida erinevaid haridusastmeid ja omandada ka teaduslikke kraade. Sellest tulenevalt abielluvad nad hiljem ning sünnitavad ka vähem lapsi – tendents, mis on sarnane eelkõige Lääne-Euroopa naistele. Samuti võivad naised otsida töövõimalusi väljaspool koduseinu, mis omakorda annab neile teatava majandusliku sõltumatuse ja ühtlasi suurema isikliku vabaduse ning tähendab ka suuremat otsustusõigust kodus, sest mees pole enam perekonna ja naise ainsaks sissetulekuallikaks. Sellised naiste olukorda positiivselt

mõjutanud muudatused on hakanud aegamööda õõnestama klassikalise patriarhaalse ühiskonna struktuure. (Waines 2003:326-327)

Nimetatud muutused ei ole loomulikult meelepärased meestele, kes on ootamatult jäänud "kahe tule" vahele. Kui valida läänelikud hüved, tuleb paratamatult loovutada oma dominantne positsioon ühiskonnas, kui aga valida viimane, siis on oht ilma jääda läänelikust tehnoloogia- ja majandusarengust ning muust sellega kaasnevast positiivsest. "Ometi on tõsi seegi, et mõnel pool on patriarhaalsed struktuurid ja väärtused moderniseeritud 'uuspatriarhaalsetesse' vormidesse ning meeste valitsemise perekonnas ja riigis on korralikult kindlustatud (näiteks Sudaanis, Alzeerias, Egiptuses)" (ibid.:327).

Kuigi islamimaailmas on naisõiguslased üha tugevamalt esile astunud ning nõuavad järjest häälekamalt naistele suuremaid õigusi, ei ole nad oma nõudmistes ühtsed. D. Wainesi järgi pole radikaalsetesse rühmitustesse kuuluvate niinimetatud feministide arvates mosleminaiste õigustel häda midagi, kuna need on juba ammu islami seadustes kindlaks määratud. Siinkohal jääb küll mulje, et selliste feministide arvamused on vastavate rühmituste poolt tellitud. Lähtuvalt Koraani tavapärasest tõlgendamisest, omavad selliste feministide arvates naised meestega võrdsetel alustel samu õigusi, kuigi detailid varieeruvad. Naise jaoks ei peaks vabanemine tähendama käitumist mehena ning selle kohustuste ülevõtmist, vaid pigem traditsioonidest lähtuvalt iseendaks jäämist ja Allahilt talle määratud saatuse teostamist (ibid.:328), nagu seda on väljendatud ilmekalt Koraanis: "Meestel on meelevald ja vastutus naiste suhtes, sest Allah on ühtesid eelistanud teistele ja kuna nad (mehed) annavad oma varast (naistele). Ausameelsed naised alistuvad alandlikult ja hoiavad seda, mida tuleb salajas hoida, kuna Jumal seda hoiab. Manitsege neid, kellelt on karta sõnakuulmatust, ja eemalduge neist oma magamistubades ja lööge neid. Kui nad teile kuuletuvad, siis ärge tehke enam midagi nende vastu." (Suura 4,34; vt Khoury *et al* 2001:1504).

D. Wainesi järgi on olemas ka tõeliste feministide strateegia, milles taotletakse muudatuste läbiviimist islami sees, see tähendab Koraani ja prohvetliku *sunna* ümbertõlgendamise kaudu. Nad rõhutavad islami naiste ajalugu ja püüavad demüstifitseerida islami pärimust, et vabastada islam ainult meestele mõeldud ettevõtmise mainest. (Waines 2003:329)

Vaadeldes naiste õiguste ja perekondliku ning ühiskondliku staatuse olukorda ning tahtmatust seda meeste valitseva klassi poolt muuta, võib jõuda järeldusele, miks peetakse moslemite maailmas võimu legitiimsuse aluseks islamit. Põhjus peitub selles, et islam on patriarhaalsetel traditsioonidel põhinev religioon, mis annab domineerimise õiguse mehele ning

allumise kohustuse naisele . Sellest hüvest pole aga mehed nõus loobuma, samuti nagu usujuhid kardavad religiooni mõju vähenemisel kaotada oma mõjuvõimu. Kõik, kes on võimul kas kodus või ühiskonnas laiemalt, ei taha seda positsiooni kaotada. Autorile on jäänud mulje, et tõenäoliselt isegi rohkem kui ilmalikku valitsemist kardetakse hoopis naiste valitsemist, samuti nagu Jumalast eemaldumisest rohkem kardetakse oma võimupositsioonide kaotust. Samas ei saa muidugi selle arvamuse taustal kuidagi kahandada tõsiuskliku moslemi siira kartuse tähtsust Jumala viha ees.

2.4. Reformid

Lääne mõju islamimaailmas on moslemite poolt aegade jooksul leidnud nii positiivset kui ka negatiivset vastukaja ehk teisisõnu pole Lääs olnud moslemite silmis alati üdini halb. See, et Lääne positiivset mõju tänases islamimaailmas nähakse ainult tehnoloogia vallas, ei tähenda, et see oleks alati nii olnud. Pigem on see olnud kahe viimase sajandi tendents. Aegade jooksul on esile kerkinud mitmeid reformistlikke liikumisi, mis on Lääne kultuuri ja mõjudesse erinevalt suhtunud. Enamus neist, eriti hilisemad, on siiski kantud islami identiteedi kaitsmise ja säilitamise ideest. Alates 17. sajandist, kui Euroopa suurriikide mõju islamimaailmas järk-järgult kasvama hakkas, imetleti islamimaailmas nende saavutusi mitte ainult tehnoloogilise arengu vallas, vaid ka ühiskondliku ülesehituse ja kultuuri seisukohalt.

Alates 18. sajandist alates pälvisid moslemi valitsejate ja õpetlaste tähelepanu eurooplaste valitsemismeetodid ja sõjakunst, eriti just viimane, mille areng oli islamimaailmas pärast eduka ekspansiooniajastu lõppu seiskunud. Uuendusi sooviti, aga ikkagi kooskõlas islamiga. Kuid moslemite seas leidus ka üksikuid hääli, mis rõhutasid euroopaliku kultuuri ja tsivilisatsiooni ülimuslikkust islami suhtes. (Waines 2003:300)

Näiteks julgustas 19. sajandil elanud Türgi sõjaväelane ja riigimees Khayr ad-Din moslemimaid üle võtma euroopalikke institutsioone, mis ei ole islamiga vastuolus. Samuti soovitas ta *ulama* (õigusetundjad, õpetlased) tähenduse laiendamist ka muudele haritud inimestele nagu arstid, insenerid jne. Mida rohkem islamimaailm Euroopaga tutvust tegi, seda enam sai paljudele haritud moslemitele selgeks reformide hädavajalikkus islamimaailmas. (ibid.:284-286) Ka kuulus India moslemist filosoof Sayyid Ahman Khan arvas, et moslemid peaksid jääma truuks Koraanis sisalduvale õpetusele, kuid siiski muutma ühiskondlike norme ja tavasid seoses aegade vaheldumisega (ibid.:292)

Ühel hetkel hakkas aga Lääne hiilgus moslemite silmis tuhmuma. Kui seni oldi küllaltki

positiivselt suhtutud euroopalike mudelite ülevõtmisse, siis mida aeg edasi, seda enam tajuti islami (religioosse) identiteedi taganemist Lääne sekularismi ees. Kuni 19. sajandi lõpuni olid paljud õpetlased veendunud valitud lääneliku suuna õigsuses ning soovitasid kasutada vastavaid ideid islamimaailma reformeerimisel, julgustades seda koguni sellega, et eurooplaste uuendused ja edulugu ei põhine Kristuse ilmutustel ning seetõttu pole islamil religiooni pinnal midagi karta. Euroopa kolonialismi ja kultuurilise domineerimise süvenemisega hakkas positiivne kuvand Läänest moslemite silmis kaduma ning muutus üha vastumeelsemaks. Radikaalsemateks hakkasid muutuma ka reformistlikud ideed.

Khani noorem kaasaegne, egiptlasest filosoof Muhammad 'Abduh taunis juba tugevalt Euroopa imperialismi ning rõhutas moslemite identiteedi ja ühtekuuluvustunde suurendamise vajadust. Samuti pidas ta tähtsaks vajadust pöörduda tagasi algislami juurde. Radikaalina arvas ta, et *umma* viletsas seisundis on süüdi inimeste taganemine Jumalast ning tema viha alla langemine. Nii mitmeidki varajasemaid reformaatoreid häirisid Lääne topeltstandardid, mille kohaselt koloniaalriikide (emamaa) rahvad nautisid õigusi ning vabadusi nii kodus kui välismaal, mis aga valitsetavatele rahvastele olid keelatud. (ibid.:293-299)

Järjest enam hakati muret tundma perekonna kui ühiskonna alustoe staatuse pärast. Seoses sellega vaadati üle naiste õigused ning viidi sisse mõningad parandused, mis Lääne mõistes olid minimaalsed. Veidi lihtsamaks muutusid naistele lahutamise tingimused.

20. sajandi 30ndatel aastatel hakkasid esile kerkima radikaalsema suunitlusega fundamentalistlikud liikumised. Järgnevalt vaadeldakse lühidalt neist kahte olulisemat - Moslemi Vennaskonda ja Islamiühendust.

Moslemi Vennaskonnale pani 1929. aastal aluse noor egiptlane Hasan al-Banna (1906-1940), kes oli mõjutusi saanud oma õpetajast ning religioossest kirjanikust isalt. Sellesse liikumisse ei kaasatud üksnes intellektuaale, vaid inimesi kõikidest klassidest ja elualadelt (Armstrong 2003:198). Liikumise juhi ja ideoloogi Al-Banna definitsiooni kohaselt on islam "dogma (usk) ja jumalateenistus, isamaa ja rahvuslikkus, religioon ja riik, spiritualiteet (vagadus) ja tegutsemine, Koraan ja mõõk". Al-Banna peamisteks ideedeks olid tervikliku ning sotsiaalselt õiglase *umma* säilitamine, ühiskondliku vägivalla taunimine ning religiooni moslemite jaoks igapäevaseks taasloomine ja selle läbi islamiriigi teke (Peterson 2000). Vennaskond võttis eesmärgiks kujundada riiklikku ja ühiskondlikku elu vastavalt islami arusaamadele. Selleks vajalik Koraani mõistmine nõuab aga kaasajale vastavat tõlgendust. Poliitiliselt on liikumine meelestatud selgelt läänevastaselt. Oma loosungitega taotletakse religiooni ja riigi ühtsust. (Khoury 2001:1072-1073) Al-Banna arvates on islam totaalne elulaad ning islami eraasjaks

surumine (nagu seda on religiooniga Läänes tehtud) on vale. Samuti oli ta vastu nendele reformistidele, kes üritasid ühiskonda moderniseerida islamist eraldi, sest välised reformid, mis toimuvad ilma inimese sees islamist lähtuva vaimse reformita, on mõttetud. (Armstrong 2003:198)

1953. aastal liitus vennaskonnaga Sayyid Qutb (1906-1966), kes pooldas Vennaskonna ideoloogia radikaalsemaks muutmist ning kritiseeris valitsuse sekulaarset poliitikat (Armstrong 2003:213).

Kuigi erinevad Egiptuse juhid on Moslemi Vennaskonda valitsusasjadest eemal suutnud hoida, on organisatsioon oma tegevusega siiski pooleldi eesmärgi saavutanud - Egiptuse ühiskond on taas religioossemaks muutumas (Nurmsalu 2003). Moslemi Vennaskond on kanda kinnitanud ka teistel maadel ja on tänapäeval islamismi üks peamisi esindajaid.

Teine islamiliikumine sai 1941. aastal alguse Indias. Selle loojaks oli Abu A'la Mawdudi, kes sarnaselt al-Bannaga vihkas imperialistide tegevust islamimaailmas. Mawdudi idee kohaselt, kelle arvates on kõige aluseks Jumal, peaks moslemeid ühendama kohustus Allahi ees, mitte aga rass või keel. Ka väitis Mawdudi, et ilmalik kord kujutab moslemitele suurt ohtu, kuna islami põhiolemuseks on usuline valitsemine ning islami lahutamine poliitikast on mõeldamatu. Mawdudi jagas al-Bannaga negatiivset nägemust läänelikust rahvusriigist ning nägi lahendust ainult islamiriigis. Mawdudi arvates olid ilmalikud seadused ülearused, kuna islami seaduste kogu - šariaat hõlmas igat eluvaldkonda, kus ei ole midagi ülearust ning samas pole ka midagi puudu. (Waines 2003:311-314)

Enamike islami reformaatorite vaadetes on läbivaks ideeks just "läänevastalisus" ning soov lähtuda ühiskonna moderniseerimisel islamist, samuti taunitakse ühiskonna sekulariseerumist.

2.5. Kokkuvõte

Küsimusele,kas islam on demokraatlik, saab vastata mitmeti. Moslemite arvates on islamlik valitsus oma ülesehituselt igati demokraatlik, kuna seadused tulevad otse Jumalalt ning valitseja on kohustatud rahvaga nõu pidama ning rahvale ka aru andma. Kui aga lähtuda läänelikust vaatenurgast, siis on islamimaades demokraatia suurte puudustega. Nii mitmeski islamiriigis ei kehti demokraatia isegi islamlike mõttemallide järgi.

Naiste staatus islamaiühiskonnas on madal ning nende õigused on piiratud. Eriti õiguslikus mõttes koheldakse neid meestega võrreldes vähemväärtuslikena. Seetõttu on naistele

näiteks hariduse omandamine ning igasuguse ühiskondlik-sotsiaalse karjääri tegemine raskendatud ning nende sõnal pole sama kaalu meeste omaga. Naiste olukorra parandamise teeb keeruliseks fakt, et moslemite kogu mõtte- ja elulaad lähtub islamist, mis aga põhimõtteliselt toetab ja põhjendab seda olukorda. Paljude radikaalide arvates on *umma* niigi õigelt teelt kõrvale kaldunud ning nad võtnud südameasjaks selle parandamise, mis tähendab traditsioonide veelgi rangemat järgimist. Naiste staatuse põhjalik muutmine tähendaks aga valitsemistavade ning ühiskonna paratamatut muutumist läänelikumaks, mis ei ole valitsevale meessoole meelepärane. Samuti tähendaks see islami kui religiooni domineerimise vähenemist riigis.

Antud peatükist nähtub, et naiste õigused ja läänelik arusaam demokraatiast on omavahelises tugevas seoses. Seetõttu kaldutakse pigem toetama demokraatia vähesust kui olemasolevate tavade ja kommete läänelikustamist rohkema demokraatia nimel. Samas aga pooldatakse demokraatia puudumist pigem islamliku kui ilmaliku valitsuse puhul.

3. POLIITILINE VÕIM ISLAMIRIIKIDES TÄNAPÄEVAL

3.1. Näited riikide baasil

Käesolev peatükk käsitleb poliitilise võimu vorme nelja islamimaailmas domineerivama riigi näiteil. Kokkuvõttes analüüsitakse, mis on nendes riikides sarnane, mis erinev ning miks see nii on.

3.1.1. Iraan

Iraan on riigikorralt konstitutsionaalne teokraatlik islamivabariik, mille võimustruktuure kontrollib vaimulikkond. Konstitutsioon sätestab, et kõik seadused peavad baseeruma islami põhimõtetel. Riigi kõrgeim poliitiline ja usuline juht on islami revolutsioonijuht (hetkel Ayatollah Ali Hamenei), kes domineerib seadusandliku-, täitev- ja kohtuvõimu üle. Samuti omab usujuht otsest kontrolli relvajõudude ja sisejulgeolekuorganite üle. See ametikoht pole otseselt rahva poolt valitav, vaid ametisse määramine toimub usunõukogu poolt. Valitsusjuhiks ja täitevvõimu teostajaks on aga neljaks aastaks valitav president. (CIA Factbook a), 19.08.2006) Riigi 69 miljonist elanikust on 98% moslemid (89% šiiidid ja 8% sunniidid), "kaheteistkümnenda imaami šiiitlus" on alates 1501. aastast riigireligioon (U.S. Department of State a), 30.10.2006).

Iraani seadused on demokraatia ja põhivabaduste seiskohalt vastuolulised. Põhiseadus tagab sõna-, poliitilise- ja pressivabaduse vaid osaliselt. Kõik eelpool loetletu on lubatud seni, kuni need ei lähe vastuollu islami arusaamadega ning valitseva režiimiga. Kriminaalkoodeksi järgi võib valitsusvastase (mis on ühtlasi ka islamivastane) propaganda eest karistada kuni aastase vabadusekaotusega. Ajakirjandusseadus keelab küll tsensuuri, kuid valitsust kahjustavate kirjutiste eest võib raskematel juhtudel karistada ka surmanuhtlusega. Poliitilise vabaduse ja sõnavabaduse niigi olematu areng on saanud tagasilöögi seoses konservatiivsete vaadetega president Ahmadinejadi võimule tulekuga 2005. aasta augustis. (Iran Focus 2005, 17.08.2006)

Põhiseaduse järgi meestega võrdsustatud naised kogevad märkimisväärset diskrimineerimist tsiviil- ja karistusseadustikes, seda eriti perekonda ja varandust puudutavates küsimustes. Pärast president Ahmadinejadi võimuletulekut on avaliku sektori naistöötajatele esitatud mitmeid piiranguid. Näiteks peavad riiklikes ajalehtedes ja uudisteagentuurides töötavad naisajakirjanikud lahkuma töölt hiljemalt kell kuus õhtul ning siirduma siis oma pere juurde.

Ebavõrdsuse näitena võib tuua ka mehele omistatud õigust tappa oma naine, kui mees on tabanud selle abielurikkumiselt, samas kui naisele see õigus ei kehti. Kohtus maksab naissoost tunnistaja sõna mehe tunnistusest poole vähem, ehk arvesse mineva tunnistuse saamiseks on vaja vähemalt kaht naissoost tunnistajat. (Pars Times 2005, 19.08.2006)

Järelduvalt eelpool toodud näidetest ei ole naistel asja ka enamikesse avaliku sektori ametitesse ning eriti juhtivatele ametikohtadele. Naistel on keelatud saada presidendiks või kohtunikuks (nad ei saa olla otsustajad, vaid üksnes nõuandajad). Näiteks registreerus viimastele presidendivalimistele 89 naist, kelle kandidatuurid lükati usunõukogu poolt täies ulatuses tagasi. Hoolimata seejärel vallandunud protestiaktsioonidest jäeti usunõukogu otsus jõusse. Samuti on naistel keelatud osaleda usunõukogu töös, mis valib riigi kõrgeima juhi. (Iran Focus 2005, 17.08.2006)

Iraani valitsus viljeleb ka soolist segregatsiooni, mille kohaselt ei tohi naised avalikes kohtades üksinda viibida ümbritsetuna võõrastest meestest. Kui see siiski mingil põhjusel vajalikuks osutub, tuleb neil kasutada ainult naistele mõeldud transpordivahendeid ja jalakäijate teid, ühiskondlikesse hoonetesse sisenemiseks ainult neile mõeldud sissepääse jne. Üldist siivsustunnet ja "läänevastasust" üritatakse arendada ka valitsuse tasandil, suunates näiteks naiste rõivamoodi ja dikteerides ette riietumiseeskirju. (Pars Times 2005, 19.08.2006) Ka selliste sammudega üritatakse kindlustada režiimi teoloogilisi alustalasid ning hoida naisi eemal võimust.

Kuigi võimulolijad peavad Iraani demokraatlikuks riigiks, on selle valitsus siiski autokraatne ka nende mõõdupuude järgi, mis arusaamad on islamil demokraatiast, mille tõestuseks on pidevad protestid valitsuse aadressil ning valitsuse-poolsed vastumeetmed erinevate repressioonide ja ka vägivalla näol.

3.1.2. Türgi

Põhiseaduse järgselt on Türgi sekulaarne vabariik, mille ametlik valitsemisvorm on parlamentaarne demokraatia. Seitsmeks aastaks valitav president ei oma täidesaatvat võimu. Samuti tegutseb riigis Konstitutsiooniline kohus. Peaminister määratakse presidendi poolt parlamendi liikmete seast. (CIA Factbook c), 19.08.2006) Umbes 70 miljonist elanikust on 99% moslemid, valdav enamus neist sunniidid (U.S. Department of State b), 30.10.2006).

Erinevalt enamikust islamiriikidest ei lähtu Türgi põhiseadus šariaadist, vaid Türgi on end ametlikult deklareerinud sekulaarse riigina. Religioosne praktika on riikliku kontrolli all ning konstitutsioon välistab religioossete organisatsioonide osaluse poliitilises elus. (Balci *et al*

2002:33) Seetõttu puudub islamil riigis mistahes ametlik staatus. Kuigi riik kontrollib ning korraldab religioosset tegevust, kehtib põhimõte, mille kohaselt puuduvad religioonil samad õigused riigi suhtes. (Morrison 2001:8-9)

Väga tugevat positsiooni riigivalitsemise korraldamisel omab juba traditsiooniliselt Türgis sõjavägi. Relvajõud kindlustavad riigi vastavat poliitikat ning nende üheks kohustuseks on ka vältida religioosset vägivalda ja fundamentalismi (ibid.:9).

Põhiseadusliku institutsioonina tegutseb riigis Riiklik Julgeolekunõukogu, mille liikmeteks on president, peaminister, kaitse-, välis- ja siseminister ning sõjaväe staabiülem koos maa-, õhu- ja mereväe ning politsei juhtidega. Militaarjuhid osalevad ka tsiviilasjades. Hoolimata sellest, et sõjaväelaste arvamus on formaalselt vaid nõuandva iseloomuga, pole nende arvamust kunagi ignoreeritud. Riikliku Julgeolekunõukogu peamiseks tegevuseks on konstitutsioonilise korra järelvalve teostamine. (Balci *et al* 2002:28)

Lähtuvalt konstitutsioonist on nii mehed kui naised seaduse ees võrdsed, kuigi igapäevases elus on diskrimineerimine küllaltki tavaline nähtus. Võrreldes teiste islamiriikidega omavad türgi naised siiski suuremaid poliitilisi vabadusi. Naiste tee poliitikasse avasid juba 20. sajandi 20ndatel ja 30ndatel aastatel Kemal Atatürgi poolt alustatud ja läbiviidud tsiviilreformid. Seoses 1990ndatel aastatel toimunud kiire ühiskonna moderniseerumise ja patriarhaalsete ühiskonnanormide nõrgenemisega on naiste poliitiline aktiivsus märgatavalt suurenenud. Sellele tõigale vaatamata omavad nad ühiskonnas otsuste tegijatena vähem tähtsust kui mehed. Pigem omatakse "häälte koguja ja nõustaja staatust", mis on aga võrreldes teiste islamimaadega siiski samm edasi. Naiste osalus poliitikas on suurem kohalikul kui riiklikul tasandil. (Keskin 1997)

3.1.3. Egiptus

Põhiseaduse järgselt on Egiptus demokraatliku, sotsialistliku süsteemiga vabariik. Riigijuhiks on Rahvaassamblee poolt ametisse nimetatav president, kes on ühtlasi ka relvajõudude ülemjuhataja. President omab riigi juhtimisel laiaulatuslikke volitusi. Rahvaassamblee on ühekojaline parlament. Riigis tegutseb ka Konstitutsiooniline kohus. Alates 1952. aastast domineerib riigi parlamendis üks erakond - Rahvuslik Demokraatlik Partei, mille liider Muhamed Hosni Mubarak on riigi president alates 1981. aastast. (Krieger 2001:235-236) Riigi ca 74 miljonist elanikust umbes 90% on sunniitlikud moslemid, kuid seal on ka juba ajalooliselt arvestatav kristlik kogukond (kopti ortodokssed kristlased, ca 8-10%) (U.S. Department of State c), 30.10.2006).

Riigi põhiseadus lähtub islami põhimõtetest ja šariaadist. Ametlikuks religiooniks on islam, mida kinnitab ka põhiseadus. Põhiseaduse järgi omavad kõik usupraktikad võrdset staatust, kuid 1980. aastal sisse viidud eriklausel lubab näiteks presidendiametisse valida üksnes moslemi. (Morrison 2001:6) Hoolimata sellest, et islam on riigiusk ning ka seadusloome peab selle põhimõtetest lähtuma, on religioossed parteid siiski 1977. aastast keelatud. (Tamadonfar 2002:148)

Kuigi Egiptus deklareerib end vaba ja demokraatliku riigina, ei ole ta seda siiski sisuliselt. Valitsev klikk on juba Teisest maailmasõjast saati kasutanud enda võimu kindlustamiseks ning opositsiooni maha surumiseks eriolukorra seadusi, mis legitimiseerivad jõu kasutamise opositsiooni (aga ka usuliste parteide, näiteks Moslemi Vennaskonna vastu). Samuti võimaldavad need seadused sulgeda valitsuse ebasoosingusse sattuvaid meediakanaleid ning arreteerida riigi kodanikke ükskõik millisel eesmärgil, tuues ettekäändeks ohu riiklikule julgeolekule. (Singerman 2002:29)

Vastupidiselt valitsuse poolt välja reklaamitud demokraatiale eksisteerib Egiptuses sisuliselt autoritaarne ühepartei-režiim, kus täidesaatev võim on allutatud presidendile (Zubaida 2000:67). Arvestades poliitilisi õigusi ja kodanikuvabadusi, hindas tunnustatud inimõiguste organisatsioon Freedom House Egiptuse 2002. aastal mittevabaks riigiks (Karatnycky 2002:108-109).

Vastuoluline on ka naiste ühiskondlik staatus Egiptuses. Lähtuvalt sellest, et Egiptus on klassikaline araabia riik, siis on sealne ühiskond traditsiooniliselt patriarhaalne, kus tähtsust omab eelkõige mees ja tema otsused (Country-Studies, 17.08.2006). Naiste avalikust elust osavõtmise teevad keeruliseks naistevaenulikud perekonna- ja lahutusseadused. Egiptuse puhul on pigem valitsus selleks jõuks, kes üritab naiste olukorda vähegi leevendada. Samas ei vaata üldsus sellistele muudatustele eriti positiivselt. Näiteks 1979. aastal vastuvõetud isikustaatuse seadus muudeti 1985. aastal usujuhtide ja üldsuse survel taas naistevaenulikumaks. Selle seadusega üritas valitsus anda naistele suuremaid õigusi nende endi elu korraldamisel, eelkõige aga suuremat vabadust lahutuse osas. (Sonneveld 2006:50-51) Samuti on valitsuse poolt üritatud suurendada naiste osavõttu poliitikast: 1979. aasta presidendi määrusega on parlamendis eraldatud 30 kohta naistele. (IDEA, 17.08.2006)

Egiptuse vastuolud seisnevad selles, et valitsus on oma olemuselt küllaltki sekulaarne, samas kui ühiskond on valdavalt religioosne. Valitsus suudab küll enamiku poliitilisi otsuseid jõupositsioonilt läbi suruda, kuna omab riigi jõustruktuurides kindlat toetust, aga valitsusel pole siiski ühiskonnas tervikuna piisavat mõjuvõimu, nagu seda on islamistlikel gruppidel. Seetõttu on

valitsusel suhteliselt keeruline muuta ühiskondlikke alustalasid, nagu seda on perekonna staatus ühiskonnas ja naise ning mehe staatus perekonnas. Sellest tulenevalt on egiptuse naistel ka edaspidi küllaltki keeruline ühiskonnas ja riigiaparaadis juhtpositsioonidele tõusta.

3.1.4. Pakistan

Pakistan on föderatiivne islamivabariik. Riigipeaks on president, kes on ühtlasi ka relvajõudude ülemjuhataja. Üldjuhul valitakse president parlamendi poolt viieaastaseks ametiajaks. Hetkel ametis olev president Pervez Musharraf tuli võimule 1999. aastal sõjaväelise riigipöörde tulemusena. Valitsusjuhiks on peaminister, kes valitakse Rahvusassamblee poolt ning kes määrab valitsuskabineti liikmed. Peaminister on tavaliselt pärit parlamendis suurimat esindust omavast parteist. Pakistani seadusandlikuks koguks on kahekojaline parlament: 100-liikmeline Senat ja 342-liikmeline Rahvusassamblee. Viimases on 60 kohta reserveeritud naistele ja 10 vähemuste esindajatele. (CIA Factbook b), 19.08.2006) Rahvusassamblee poolt vastuvõetud seadused vaadatakse läbi Ülemkohtu poolt. Viimase ülesandeks on jälgida, et need oleks vastavuses islami põhimõtetega. Tegelikkuses on viimane instants, Ülemkohus, aga presidendi käepikendus, sest selle liikmed määratakse ametisse presidendi poolt. (Feldman 2003:122)

Umbes 162 miljoni elanikuga paljurahvuselises Pakistanis oli 1998. aasta seisuga ametlikult 96% elanikest moslemid, valdavalt sunniidid (šiiite ca 10%) (U.S. Department of State d), 30.10.2006).

Pakistani poliitilisel maastikul on alati olnud oluliseks tegijaks relvajõud, kes on Pakistani tavapoliitikas kaasa rääkinud alates Pakistani loomisest. Riigivalitsemises on sõjavägi konkreetselt osalenud 1958–1971, 1977–1988 ja alates 1999. aastast kuni tänaseni. Riigiusuks on islam ning enamus seadusi rajaneb islami õigusmõistmisel. Pakistanis algselt kasutusel olnud poliitika ja seadused, mis tuginesid koloniaalvalitsejatelt brittidelt pärit arusaamadel, said teise sõjaväelise valitsemisperioodi vältel järjest enam mõjutatud šariaadist ja muudest islami põhimõtetest. (Global Security, 19.08.2006) Algselt suhteliselt sekulaarsena loodud riigile said saatuslikuks sagedased riigipöörded. Selleks, et oma valitsemisele legitiimsust hankida, hakkasid riigipöörajad üha enam koostööd tegema islamistlike jõududega. Selle arengu alguses seisis kindral Zia-ul-Haq. (Gardezi 2003)

Islamil on Pakistanis peale religioosse rolli täita veel etnilise ja keelelise ühendaja roll. Kuigi religiooni roll poliitilisel tasandil vähenes teatud määral 20. sajandi lõpus, on selle mõju poliitiliste otsuste langetamisel siiski tänaseni märgatav. (Global Security, 19.08.2006)

Naiste õigustega on Pakistanis lood samad, nagu teisteski niinimetatud islami demokraatiates. Konstitutsiooni järgi on mõlemad sood võrdsed ning rõhutatakse, et islam oli esimene religioon, mis sellist sugudevahelist võrdsust kuulutas. Tegelikkus kõneleb aga millestki muust. Sarnaselt teiste islamimaadega on ka Pakistan väga patriarhaalse ühiskonnaga riik, kus naiste peamiseks rolliks on majapidamine ja lapsed. Kuigi riiklikult ei tehta naistele erilisi piiranguid ühiskondlikust elust osavõtmise osas, siis seda enam perekonna ja hõimu tasandil. Viimased on aga teadupärast määravad indiviidi karjääri ja ühiskondliku positsiooni osas. (Najam 2006) Avaliku elu tegelasena karjääri teha on võimalik ainult kõrgklassi kuuluvatel naistel ning ka neil mitte alati. Vaatamata naiste üldiselt madalale staatusele oli Pakistan siiski esimene islamiriik, kes sai endale naispeaministri (Benazir Bhutto[19]). Samas ei omanud ka tema peaministrina täit võimu, vaid oli pigem poliitiliseks marionetiks.

Kokkuvõttes võiks öelda, et Pakistani juhivad küll idee poolest sekulaarsed valitsejad, kuid nemadki peavad oma võimule legitiimsust ammutama islamist. Viimane seab aga tõsiseid piiranguid näiteks naiste ja mittemoslemite võimule pürgimisel.

3.2. Kokkuvõte

Näidetena esitatud neli islamiriiki esindavad islamimaailmas suuremaid kultuuri- ja rahvusgruppe. Seoses islami taustaga on neil ühiskonnakorralduse ja valitsemistavade juures suhteliselt palju ühist. Näiteks ühendab neid patriarhaalne ühiskonnakorraldus ja sellest lähtuvad mõttemallid. Nagu nende nelja riigi jaoks, on ka ülejäänud islamiriikidele võõristav läänelike sugudevahelise võrdõiguslikkuse ja emantsipatsiooniideede pealetung ning naiste esiletõusmise soov ühiskonnas. Kuigi kolmes neist (Egiptus, Pakistan, Türgi) on valitsuse tasandil tehtud mitmeid muudatusi naiste olukorra parandamiseks ning (piiratud ulatuses) võimu juurde lubamiseks, ei ole ühiskond sellega tervikuna kaasa läinud. Kuna muutusi ühiskonnas on võimalik teha ainult niiöelda rohujuure tasandil ehk perekonna- ja hõimutavasid muutes, siis pole suuremat kasu naiskvootide eraldamisest parlamentides. Samuti omavad naised endiselt vähest juurdepääsu haridusele, mis omakorda tingib nende vähese võimekuse osaleda aktiivselt avaliku elu korraldamises perekonnast kõrgematel tasanditel. Vastuoluliseks näiteks on siinkohal Iraan,

[19] 1998. aastal saavutas Benazir Bhutto juhitud Pakistani Rahvapartei parlamendivalimistel võidu ja tõusis peaministriks. 1990. aasta detsembris saatis president Ishaq Bhutto valitsuse laiali, süüdistatuna korruptsioonis ja ebakompetentsuses. 1993. aasta erakorralistel valimistel saavutas Bhutto partei uuesti võidu ning Pakistan sai endale taas naispeaministri. 1996. aastal süüdistati Bhuttot taas korruptsioonis ja ta sunniti tagasi astuma. Uued valimised võitis juba Muhameedlik Liiga. (Kinder, Hilgemann 2001:577.611)

kus naiste osalus kõrghariduse omandamisel on üks kõrgemaid islamimaailmas, kuid nende valitsusasjades osalemise protsent ikkagi üks madalamaid.

Sellest koorub välja tervikpilt, millest nähtub, et naisi üritatakse erinevate meetoditega võimult eemale hoida. Kui ühiskond aktsepteerib naisi madalamatel tasanditel, siis teeb valitsus neile erinevaid takistusi (näiteks Iraanis). Kui aga ühiskond seda ei tee, siis võib valitsus teha kunstlikke pingutusi naiste positsiooni parandamiseks (näiteks Egiptuses).

Kõiki islamimaid siduvaks faktoriks on veel sõjaväe olulisus sisepoliitilisel tasandil. Kuna need ajad, mil islamimaailmas domineeris valitsusasjades valdavalt islamlik arusaam ning Lääne poliitilised ideed polnud veel sellesse maailma sisse imbunud, on tänaseks möödas, siis uute mõtteviiside adapteerimiseks või välistamiseks vajatakse tavaliselt sõjaväe ja teiste jõustruktuuride toetust. Kuna ühiskondlikku konsensust üritatakse saavutada sõjaväe kaasabil, on paljud islamiriigid sisemiselt suhteliselt ebastabiilsed, sest valitsused vahetuvad sageli.

Huvitav nähtus islamimaailmas on Türgi, kus riigi valitsus on juba 20. sajandi I poolest alates sekulaarne ning ei ammuta legitiimsust otseselt islamitavadest. Ometi on Türgi ühiskond tänaseni märgatavalt religioosne. Sama teed käis ka Pakistan oma loomisjärgsetel aastatel, kuid seal mängisid sekulaarsuse võimaluse käest riigipöörajad 1970ndate aastate lõpus.

Kokkuvõtteks võiks öelda, et islamimaailma valitsemistavasid määrab ka tänapäeval arvestataval määral selle patriarhaalne ühiskonnakorraldus. Konflikte tekitab aga Lääne väärtushinnangute, mõttemallide ja poliitiliste ideede pealetung ning naiste esiletõus ühiskonnas.

4. KOKKUVÕTE JA JÄRELDUSED

4.1. Islamist lähtuv legitiimsus

Käesolevast tööst selgub, et poliitilise võimu legitiimsus islamimaailmas lähtub arvestataval määral religioonist. Sellest kõrvalekaldumine toob ühiskonnas kaasa pingeid, mida õhutavad usuringkonnad ning nendega seotud isikud, sealhulgas poliitikud. Seetõttu on islamimaailmas keeruline aktsepteerida Lääne poliitilisi ideid. Religioon ja poliitika on mõisted, mis Lääne inimesele on erinevad, üksteisest lahutatud kategooriad, kuid moslemite arvates omavahel lõimunud ning lahutamatud. Moslemite arvates kuulub maapealne riik Jumalale, kes on selle ainuvalitseja. Ka Koraan rõhutab religiooni, riigi poliitika ja ühiskonnakorralduse lahutamatust. Sellest jumalikust seadusest tulenevalt ei saa riiki ja usku teineteisest lahutada, kuna riigi tegelik valitseja ongi Allah ise. Kõik, kes maa peal valitsevad, on ainult tema maised asendajad ning selliselt aruandekohuslased Jumala ees. Valitsejad võivad küll omada suhteliselt piiramatut võimu, aga seda ainult Jumala seaduste piires. Moslemile omab tähtsust, et maine valitseja oleks Allahi poolt aktsepteeritud ning et ta järgiks vähemalt teatud määral šariaadi põhimõtteid. Samuti keelab islam moslemitel kuuletuda mittelegitiimsele valitsejale ja institutsioonile. Seetõttu peab iga islamiriigi valitseja või valitsusjuht oma poliitilises tegevuses arvestama religiooniga.

Kuna islam on traditsioone rõhutav käsureligioon, siis ei ole muutuste sisseviimine valitsemises ega ühiskonnas sugugi lihtne. Islam on saanud oma põhiolemuse vanadest, kohati veel islami-eelsetest araabia kommetest ning on neid üldjoontes tänaseni alal hoidnud. Traditsioonilise islamliku elukorralduse usinateks valvajateks on usutegelased, kellel on islami sisemise loogika järgi õigus riigi valitsemises sõna sekka öelda ning kes kardavad seoses muutustega oma senise mõjuvõimu kadumist.

Samuti on islamist lähtuva legitiimsusega rahul moslemitest mehed, kuna islam annab valitsemiseõiguse nii perekonnas, hõimus kui riigis just mehele. Kuna islamimaailm on olnud juba ammustest aegadest patriarhaalse ühiskonnakorraldusega ning sellest lähtuvate valitsemistavadega, siis on ka arusaadav, miks valitsev eliit on osutanud vastuseisu läänelike ideede imbumisele islamiühiskonda.

Kokkuvõtvalt võiks öelda, et islam annab omapoolse legitiimsuse valitsejale, kes on moslem ning meessoost.

4.2. Soorollid ja võim

Kui Läänemaailmas on soorollid ja võim lihtsalt tavapärased diskussiooniteemad, siis moslemite jaoks on need küllaltki valulikud küsimused, sest need kohustavad kriitiliselt läbi vaatama ja ümber hindama paljusid, islamimaailmas juba sajandeid kehtinud arusaamu. Seetõttu on moslemiühiskonnas neil teemadel pingete tekkimine igati mõistetav. Kui Läänel kulus tänasesse arengustaadiumi jõudmiseks sajandeid, siis moslemid peavad (soovi korral) ümberkorraldusi tegema kiirustades. Kui üha rohkem globaliseeruvas maailmas tahetakse üldse konkurentsis püsida, siis tuleb muutustega tahes-tahtmata kaasa minna.

Töö autori arvates ongi just soorollid üks kandvamaid teemasid Lääne ja islami ideoloogiate kokkupõrkes ning üha rohkem üleskerkivas võimu legitiimsuse küsimuses. Lääne ideoloogia ei too kohale mitte ainult popkultuuri ja kõrgtehnoloogiat, vaid ka feministlikku filosoofiat, mille kohaselt peaksid naised meestega ühiskonnas igas mõttes võrdset staatust omama. Selline mõtteviis on moslemi meestele vastuvõetamatu. Sellise ideoloogia kinnistumist kardab aga kõige enam islami vaimulikkond. Lääne näite varal on näha, et mida rohkem omavad naised ühiskonnas võimu, seda sekulaarsem see ühiskond ka reeglina on (vähemalt kristliku kiriku seisukohalt vaadatuna). Mida sekulaarsem on ühiskond, seda vähem mõjuvõimu on vaimulikkonnal ka poliitilisel tasandil.

Võimu jaotus islamimaailmas saab alguse juba ühiskonna kõige madalamatel astmetel – perekonnas ja hõimus. Kõigis nendes struktuurides on võimupositsioonidel mehed. Nii on see olnud juba islamieelsetest aegadest saati. Islam on sellist soorollide ja soolisel eristamisel rajanevat võimu jaotust sajandite jooksul ainult kinnistanud. Naisvalitsejat (isegi kui selline võimalus peaks ühele naisele avanema) peetakse moslemite seas negatiivseks nähtuseks. Kinnitust leitakse prohvet Muhamedilt, kes on öelnud, et riik, mida valitseb naine, on määratud hukule. Tõsi küll, islamimaailmas on olnud ka sellekohaseid erandeid, näiteks Pakistanis, kus on kahel korral olnud ametis naispeaminister. Kuid vaatamata sellele erandlikule näitele pole islamiriikides kunagi olnud niisugust naisvalitsejat, kes oleks figureerinud võimuredeli kõige kõrgematel astmetel kaliifi, sultani või presidendi ametis.

Naiste võimu juurde lubamine eeldaks islami põhiolemuse kardinaalset muutmist või siis religiooni järkjärgulist erasfääri surumist. See oleks liiga radikaalne ja seetõttu ka väheusutav, kuna tõsiusklike arvates oleks selline käitumine hukkamõistu väärivaks vastuhakuks Allahile enesele. Türgis, kus religioon on suuresti sõjaväe abiga riigiasjadest kõrvale tõrjutud, tekitab see valdavalt religioosses ühiskonnas regulaarselt pingeid ning usuliste äärmuslaste väljaastumisi.

4.3. Ainuvõimalik legitiimne poliitiline võim islamiriigis

Kuna islamimaailm on läänemaailmaga võrreldes siiski väga religioosne ning Jumala autoriteeti ei seata kunagi kahtluse alla, siis ainus legitiimne poliitiline võim saab olla üksnes see, mille Allah heaks kiidab. Erinevalt kristlusest, mille kohaselt on tegelikuks jumalariigiks ainult teispoolsuses asuv "paradiis", on islamis olemas ka maapealne riik jumalariik ehk kalifaat, mille asevalitsejaks on kaliif. See amet ei tähenda islami mõistes diktaatorlikku isevalitsejat riigi- ja usuasjades, vaid ideaalis on valitsejal ja valitsetavatel vastastikused kohustused. Kui aga valitseja oma kohuseid ei täida või rikub jumalikke seadusi, on võimalik tema võimult kõrvaldamine.

Kuna islami filosoofia kohaselt on tegelikult riigivalitsejaks ning seadusloome kompetentsi omajaks vaid Allah, siis ei ole maised valitsejad tegelikult mingid valitsejad, vaid lihtsad administraatorid, kelle ülesandeks on kontrollida šariaadi täitmist ning koordineerida erinevate administratiivüksuste tööd. Ka enamikes islamiriikide konstitutsioonides on ära märgitud, et kõik seadused ja õigusaktid peavad lähtuma islami põhimõtetest.

Kuna religioon hõlmab islamimaailmas inimelu kõiki tasandeid, siis ainuvõimalik legitiimne poliitiline võim islamiriigis saab olla üksnes selline, mis lähtub islami põhimõtetest. Vastasel korral tekivad ühiskonnas pinged ning võimu legitiimsus satub löögi alla.

4.4. Kokkuvõte

Käesolevast tööst selgub, et poliitilise võimu legitiimsuse allikana peetakse islami ühiskonnas kõige olulisemaks just islamit ennast. Seda rõhutavad ka hetkel võimulolijad ning poliitilist mõjuvõimu omavad usuringkonnad. Mõlemad valdkonnad on aga ühiskondlikku soorollide jaotust silmas pidades monopoliseeritud meeste poolt. Antud olukord meenutab ringkaitset, kus valitsev soogrupp toetab islamit ning vastupidi. See aga lisab vaid uusi pingeid järjest enam Lääne demokraatlikest ideedest mõjutatud islamiühiskonnas. Traditsiooniliste soorollide jaotuse muutmise vajadust ei tingi mitte ainult läänelikud (feministlikud) ideed, vaid ka tänapäevastele nõuetele vastav majanduselu. Viimase edukaks arenguks tuleks aga naistele avada ligipääs haridusele, tööjõuturule ning ka võimukoridoridesse. Riik, mis tahab edeneda tänases keerulises maailmas, vajab parimaid juhte ning nendeks ei pruugi alati olla mehed.

Seega ei tunne islamimaailm hetkel puudust mitte Lääne demokraatiast, vaid põeb pigem identiteedikriisi ning otsib ummikust uusi väljapääse. Moslemid (mehed), kes aga oma maailmavaatelt on traditsionalistid, ei soovi kõige selle juures midagi kuulda soorollide

muutustest. Kuni domineerivaks soogrupiks islamiühiskonnas on mehed, on ainsaks legitiimseks võimuks selline võim, mis lähtub islamist, kuna see toetab nende valitsemist igal tasandil.

ESSAY

The purpose of the present diploma thesis is to give the reader an overview about the question of which political power is legitimate in the current Islamic world and about its relations with gender roles. The author tries to determine what the sources of legitimate power are and why. This study concentrates on gender roles based on the distribution of power within the Islamic society. The reader is provided with an overview about Islam and the distribution of gender roles within it. The author also explains the general nature of legitimacy. In addition, the present thesis offers a short overview about the current political situation in today's Islamic states. As a result, the author of the study concludes that legitimate political power does not necessarily have to issue from Western democracy and that the Islamic world holds its own notion about democracy. The only legitimate political power in the contemporary Islamic world is the power that originates from the Islamic religion, which, in turn, supports the rule of men.

KIRJANDUS

a) raamatud:

Armstrong, K. 2003. Islam. Lühiajalugu. Tartu: Ilmamaa.

Barber, B. R. 2006. Džihaad Mcmaailma vastu. Tallinn: Tänapäev.

Beetham, D. 1991. The Legitimation of Power. Issues in Political Theory. Houndmills: Macmillan.

Beetham, D. Weir, S. 1999. Political Power and Democratic Control in Britain: The Democratic Audit of the United Kingdom. London: Routledge.

Bellinger, G. J. 1999. Knaurs Grosser Religionsführer. 670 Religionen, Kirchen und Kulte, weltanschaulich-religiöse Bewegungen und Gesellschaften sowie religionsphilosopische Schulen. München: Droemer, Knaur.

Bowker, J. 2005. Cambridge'i illustreeritud religioonide ajalugu. Tallinn: Pegasus.

Dahl, R. A. 1991. Modern Political Analysis. Englewood Cliffs (N.J.): Prentice Hall.

Dehn, Ulrich. 1999. Allah hat viele Namen. Grundlagen zum Islam und Herausforderungen für den christlich-islamischen Dialog. – EZW-Texte 147. Berlin: Evangelische Zentralstelle für Weltansauungsfragen.

Esposito, J. L. 1983. Voices of Resurgent Islam. Oxford, New York: Oxford University Press.

Esposito, J. L. 2002. What Everyone Needs to Know about Islam. Oxford, New York: Oxford University Press.

Feldman, N. 2003. After Jihad: America and the struggle for Islamic democracy. New York:Farrar, Straus and Giroux.

Gordon, M. S. 2001. Islam. Tallinn: Valgus.

Haddad, Y. Y. 1982. Contemporary islam and the challenge of history. Albany: State University of New York Press.

Haynes, J. 1998. Religion in global politics. London: Longman.

Huntington, S. P. 1999. Tsivilisatsioonide kokkupõrge ja maailmakorra ümberkujunemine. Tartu: Fontes.

Irmijajeva T. 2002. Islamimaailma ajalugu. Tallinn:Avita.

Khoury, A. T. Hagemann, L. Heine, P. 2001. Lexikon des Islam. Geschichte – Ideen- Gestalt. Digitale Bibliothek Bd. 47. Berlin: Directmedia.

Kinder, H, Hilgemann, W. 2001. Maailma ajalugu esiajast tänapäevani. Tallinn: Avita.

Lewis, B. 1993. Islam and the West. New York: Oxford University Press.

Lewis, R. D. 1999. Kultuuride vahelised erinevused: Kuidas edukalt ületada kultuuribarjääri. Tallinn: TEA.

Lipset, S. M. 1960. Political Man: The Social Bases of Politics. Garden City, NY: Doubleday.

Mäe, T. 2004. Kaasaegsete radikaalsete fundamentalistlike islamiliikumiste tekkepõhjused ja taotlused vahhabismi, Moslemi Vennaskonna ja Talibani näitel. Lõputöö (käsikirjaline). Tartu: KVÜÕA.

Nydell (Omar), M. K. 2002. Kuidas mõista araablasi. Tallinn: TEA.

Plaat, J. Pruuli, T. Tätte, J. 2005. Inimnäoline islam. Tallinn: GO Reisiraamat.

Ridgeon, L. 2003. Major world religions from their origins to the present. New York: RoutledgeCurzon.

Schimmel, A. 2001. Sissejuhatus islamisse. Tallinn: Eesti Entsüklopeediakirjastus.

Zakaria, F. 2005. Vabaduse tulevik: Mitteliberaalse demokraatia ohud tänapäeva maailmas. Tallinn: Varrak.

Tamadonfar, M., Jelen, T. G., Wilcox, C. 2002. Islamism in Contemporary Arab Politics. Lessons in Authoritarianism and Democratization. Religion and Politics in Comparative Perspective: the One, the Few, and the Many. Cambridge: Cambridge University Press.

Vääri, E., Kleis, R., Silvet, J. 2000. Võõrsõnade leksikon. Kuues, uuendatud trükk. Tallinn: Valgus.

Waines, D. 2003. Sissejuhatus islamisse. Tallinn: Avita.

Weber, M. 2002. Võimu ja religiooni sotsioloogiast. Tallinn: Vagabund.

b) ajakirjaartiklid:

Inglehart, R. Norris, P. 2003. The True Clash of Civilizations. - Foreign Policy. March-April. Lk. 63+.

Karatnyky, A. 2002. Muslim Countries And the Democracy Cap. - Journal of Democracy. January. Lk. 99-112.

Saumets, A. 2003. Ääremärkusi uue "ristisõja" künnisel ehk kas islam on olemuselt vägivaldne? – Teekäija 2/2003 (132). Tartu: Eesti EKB Koguduste Liit

Shehadeh, L. R. 2000. Women in the Discourse of Sayyid Qutb. - Arab Studies Quarterly, Vol. 22, No. 3. Lk. 45+.

Singerman, D. 2002. The Politics of Emergency Rule in Egypt. - Current History. A Journal of Contemporary World Affairs. January. Lk. 29-35.

Sonneveld, N. 2006. If only there was *khul*'… - ISIM Rewiew. Vol. 17. Lk. 50-51.

Zubaida, S. 2000. Trajectories of Political Islam: Egypt, Iran and Turkey. - Political Quarterly, Special. Lk. 60-78.

c) ajaleheartiklid:

Peterson, Ü. 2006. Kas islam ja demokraatia on ühildatavad? – Eesti Päevaleht, MÕTE, 02. märts. Lk. 19.

Väli, T. 2006. Turban, kus on su demokraatia? – KesKus, jaanuar. Lk. 20-23.

d) internetiallikad:

CNN (araabiakeelne). Afganistani põhiseadus.
<http://arabic.cnn.com/afghanistan/ConstitutionAfghanistan.pdf>, (15.06.2006)

Balci, T; Burns, T. J.; Tongun, L. 2002. Influence of Turkish Islamist Groups on Turkey's Candidacy to The European Union. American Political Sience Association Annual Meeting in Boston August 29 – September 1
<http://apsaproceedings.cup.org/Site/papers/015/015008BalciTamer.pdf>, (17.08.2006)

CIA Factbook. Koduleht.
a) Iran
<https://www.cia.gov/cia/publications/factbook/geos/ir.html#Govt>, (19.08.2006)
b) Pakistan
<https://www.cia.gov/cia/publications/factbook/geos/pk.html#Govt>, (19.08.2006)
c) Turkey
<http://www.odci.gov/cia/publications/factbook/geos/tu.html>, (19.08.2006)

Chesler, P. 2006. How Afghan Captivity Shaped My Femininsm. The Middle East Quarterly. Vol. 13:Nr. 1 Winter
<http://www.meforum.org/arcticle/794>, (07.06.2006)

Country Studies: Egypt
<http://www.country-studies.com/egypt/family-and-kinship.html>, (17.08.2006)

Demerath, N. J. Straight, K. S. 1997. Religion, Politics and the State: Cross-Cultural Observations. Cross Currents, Spring 1997, Vol. 47 Issue 1.
<http://www.crosscurrents.org/Demerath.htm>, (10.07.2006)

Ebadi, S. 2006. Human Rights, Women and Islam. The George Washington University, The

Elliot School of International Affairs, May 4
<http://www.gwu.edu/~elliott/news/transcripts/ebadi.html>, (08.07.2006)

Esposito, J. L. Voll, J. O. 2001. Islam and democracy. National Endowment for the Humanities. Vol. 22/Nr.6, November/December
<http://www.neh.gov/news/humanities/2001-11/islam.html>, (12.06.2006)

Gardezi, H. N. 2003. The Politics of Religion in Pakistan: Islamic State or Shariía Rule. The South Asia Citizens Web. 14 April
<http://www.sacw.net/new/Gardezi140403.html>, (19.08.2006)

Global Security, kodulehekülg.
<http://www.globalsecurity.org/military/world/pakistan/politics.htm>, (19.08.2006)

Handwerk, B. 2003. Can Islam and Democracy Coexist? National Geographic News. October 24
<http://news.nationalgeographic.com/news/2003/10/1021_031021_islamicdemocracy.html>, (09.06.2006)

IDEA. Women in Parliament: Beyond Numbers.
<http://archive.idea.int/women/parl/studies1a.htm>, (17.08.2006)

Iran Focus, k odulehekülg. 2005. Selection of Iran's leader reamain a men-only domain. December 19.
<http://www.iranfocus.com/modules/news/article.php?storyid=4954>, (17.08.2006)

Kaka, A. M. I., Masters, A. Y. D., Squires, A.I.R. 2004. A Quick Introduction to Islam.
<http://thetruereligion.org/modules/wfsection/article.php?articleid=14>, (14.05.2006)

Keskin, B. 1997. Political participation of Turkish women. Middle East Review of International by Meria Journal. December.
<http://www.library.cornell.edu/colldev/mideast/womtur~1.htm>, (16.08.2006)

Kilp, A. 2003a. Religioon poliitilises antropoloogias. Religioon ja poliitiline legitiimsus. Riigi ja kiriku suhted. Religioon ja demokraatia. Loengukursus "Religioon ja poliitika" (SOPL.01.138) TÜ sotsiaalteaduskonna politoloogia osakonnas.
<http://ec.ut.ee/alar/RP2003/RP03.htm>, (06.06.2006)

Kilp, A. 2003b. Islam II. Islam ja ideoloogiad, islam ja valitsemisvormid. Loengukursus "Religioon ja poliitika" (SOPL.01.138) TÜ sotsiaalteaduskonna politoloogia osakonnas.
<http://ec.ut.ee/alar/RP2003/RP09.htm>, (06.06.2006)

Morrisson, S. 2001. Almaniya Laiklik and Democracy in Egypt and Turkey. American Political Sience Annual Meeting, San Francisco, California, 29 August - September 2.
<http://apsaproceedings.cup.org/Site/papers/015/015008BalciTamer.pdf>, (16.08.2006)

Najam, N. 2006. The Status of Women in Pakistan: A Muslim majority state and the 21st century. CrescentLife.com.
<http://www.crescentlife.com/articles/social%20issues/status_of_women_in_pakistan.htm>, (19.08.2006)

Nurmsalu, R. 2003. Moslemite Vennaskond: liberaalse islamismi kui fundamentaalse religioosse organisatsiooni võimalused autoritaarses režiimis. - Uurimustöö TÜ sotsiaalteaduskonna politoloogia osakonna ainekursuses "Religioon ja poliitika" (SOPL.01.138), Tartu. <http://ec.ut.ee/alar/RP2003/vennaskond.htm>, (07.06.2006)

Pars Times, kodulehekülg.. Iran- Country Reports on Human Rights Practices 2005. Bureau of Democracy, Human rights, and Labor. March 8, 2006 <http://www.parstimes.com/news/archive/2006/state/human_rights_2005.html>, (19.08.2006)

Peterson, Ü. 2000. Islami fundamentalismi arengujooni. Eesti-Araabia Seltsi seminar "Äärmuslus Araabia maades ja judaismis". Tartu Ülikool <http://www.ears.ee/teadus/semi2ref.html>, (06.07.2006)

Swanbrow, D. 2006. Islam and Democracy: Survey shows what Iraqis want. The University Record Online. January 16 <http://www.umich.edu/~urecord/0506/Jan16_06/05.shtml>, (08.06. 2006)

Time Magazine, kodulehekülg. <http://www.time.com/time/2001/underthreat/women/index.html>, (10.06.2006)

U.S. Department of State. International Religious Freedom 2006. Kodulehekülg.
a) Iran
<http://www.state.gov/g/drl/rls/irf/2006/71421.htm>, (30.10.2006)
b) Turkey
<http://www.state.gov/g/drl/rls/irf/2006/71413.htm>, (30.10.2006)
c) Egypt
<http://www.state.gov/g/drl/rls/irf/2006/71420.htm>, (30.10.2006)
d) Pakistan
<http://www.state.gov/g/drl/rls/irf/2006/71443.htm>, (30.10.2006)

World Map – Muslim Distribution
<http://www.islam101.com/dawah/muslim_world_map.html> , (10.11.2006)

LISAD

Lisa 1: Islami levik tänapäeva maailmas

Allikas: World Map – Muslim Distribution

<http://www.islam101.com/dawah/muslim_world_map.html>, (10.11.2006)